

Enuntziatu parentetikoak: Koldo Mitxelenaren intentzio ironikoaren ispilu

AGURTZANE AZPEITIA EIZAGIRRE¹

Mondragon Unibertsitatea

(Parenthetical statements: An echo of Koldo Mitxelena's ironical intention)

Abstract

This paper is part of a broader research project. Precisely, it is based on a section of the doctoral thesis entitled: Discursive Strategies in The Basque Prose of Koldo Mitxelena: A Study of Parenthetical Statements.

The article posits that the linguist Koldo Mitxelena often makes use of the syntactic-discursive structure of parenthetical statements to convey irony. The paper aims to demonstrate that the Basque author does, in fact, make use of such structures purposely and, thus, such constructions mirror the ironical intention of Mitxelena. Likewise, the article tries to decipher the communicational intention of these syntactic-discursive structures.

The purpose of the present article is not to analyze the concept of irony in depth; but, rather, to scrutinize interpolative structures in terms of the author's ironical intention. Hence, the analysis highlights the extent to which these structures constitute a calculated discourse strategy and the fact that the latter contribute to unveiling irony even in the cases where interpolative structures are not used, since parenthetical statements are loaded with cues that help the purported addressee infer the underlying message.

Keywords: *Irony, parenthetical statements, implicatures.*

Lan hau ikerketa zabalago batean oinarritzen da, *Koldo Mitxelenaren euskal prosako diskurtso-estrategiak: enuntziatu parentetikoak* (Azpeitia 2010) izenburua daraman doktore-tesiko atal batean, hain zuzen. Artikulu honetan agerian jarri nahi dugu Koldo Mitxelena, diskurtsoan bere intentzio ironikoa adieraz-

¹ Koldo Mitxelenak zioen bezala, «zorrak aitortu eta aipatzea dagokio zordun onari, pagatuko ez baditu ere». Eta horixe egin nahi nuke, zorrak aitortu eta eskerrak eman. Eskerrak eman nahi dizkiet artikulu hau orrazten eta hobetzen lagundu didatenei: bi txostengile anonimoei, Larraitz Ariznabarretari eta eskerrak, bereziki, nire tesiaren zuzendari eta zuzentzaile izan dudana Elixabete Perez Gazteluri, egindako lan eskergagatik eta emandako etengabeko laguntzagatik.

teko, enuntziatu parentetikoaren egitura sintaktiko-diskurtsiboaz ere maiz baliatzen dela.

Bi helburu nagusi ditu, bada, artikulua: a) Koldo Mitxelenari enuntziatu parentetikoak ironia aditzera emateko baliagarri gertatzen zaizkion aztertzea eta adibidez frogatzea; b) Mitxelenaren diskurtsoan ironiazko enuntziatu parentetikoaren komunikazio eginkizuna zein den azaltzea; hau da, enuntziatu parentetikoaren esatariaren ikuspegiaren eta jarreraren zuzeneko isla izanik, zergatik eta zein efektu sortzeko asmotan jotzen duen Mitxelenak zeharkako jokamolde honetara ikustea, esan beharrekoa zuzen-zuzenean esan gabe.

Ez dugu, beraz, ironia bere luze-zabalean aztertuko; enuntziatu parentetikoak esatariaren intentzio ironikoaren ispilu diren heinean soilik izango ditugu azterkizun. Eta hori diogunean, ondoko bi alderdi hauek azpimarratu nahi genituzke. Batetik, parentetikoaren egitura sintaktiko-diskurtsiboa duten egiturak izango ditugula soilik aztergai. Bestetik, parentetikoaren egitura hautatu ez arren, ironiazko intentzioa duten pasarteetan interpretazio ironikoan zuzenean eragiten duten enuntziatu parentetikoei ere erreparatuko diegula; izan ere, egitura horiei esker, esatariak norentzakoari ironia inferitzeko pista edo adierazgarriak bidaltzen dizkio.

Goian aipaturiko bi helburuak lortzeko, Koldo Mitxelenaren liburu-eta zinema-kritiketarik² ateratako adibideez baliatuko gara eta ikuspegi pragmatikotik egingo dugu hurbilpena. Horretarako, artikulua honetan, honako ibilbidea egingo dugu:

- Hasteko, labur-labur, lan honetan darabiltzagun kontzeptu eta ildo nagusiak kokatzen saiatuko gara marko teoriko batean. Batetik, lanean darabilgun «enuntziatu parentetikoak» deizioa hesitu eta definituko dugu; bestetik, «hitezko ironia» azaltzeko esanguratsua iruditu zaizkigun teoriak aipatuko ditugu eta, artikulua honetan, ironiaz hitz egiteko jarraituko dugun ildoak zein den zehaztuko dugu. Beti ere, hasieratik bertatik garbi utzita, artikulua xedea ez dela ironia lantzeko sortu diren teoriaren errebisio kritikoa egitea ez eta ironiaren teorizazioa bera ere.
- Segidan, komunikazio ironikoaren osagaiak zehaztuko ditugu: enuntziatu ironikoaren norentzakoak eta testuingurua.
- Hurrena, Koldo Mitxelenaren diskurtsogintza ezaugarritzen duten enuntziatu parentetikoak bere intentzio ironikoa islatzeko ere³ baliaga-

² Guk tesian (Azpeitia 2010) azterkizun izan dugun corpusa Koldo Mitxelenaren kritikak izan dira, liburu-eta zinema-kritikak (edo erreseinak); hain zuzen, Euskal Editoreen Elkarteak kaleraturiko Klasikoen Saileko 21, 22 eta 23 zenbakiak dituzten liburuxketan jasotakoak.

³ Tesian (Azpeitia 2010) enuntziatu parentetikoek Koldo Mitxelenaren diskurtsoan dituzten eginkizunak bost estrategia komunikatibo nagusitan bildu ditugu:

— Enuntziatu parentetikoak, argudiatzean aurrera egiteko estrategia erretoriko-pragmatikoa.

rri gertatzen zaizkiola ikusiko dugu; horretarako, corpuseko adibideak izango ditugu abiapuntu eta oinarri teorikoekin uztartuz horien azalpen ahalik eta egokiena ematea xede.

- Azkenik, Koldo Mitxelenaren diskurtsoan enuntziatu parentetiko ironikoek zein eginkizun komunikatibo duten azalduko dugu.

1. Marko teorikoa

1.1. Ironia aztertzeko oinarri teorikoak

Ironia azaltzeko teoria pragmatiko desberdinak eratu dira. Gure aztergaiari begira esanguratsuenak honako hauek iruditu zaizkigu: Griceren elkarriketaren teoria (Grice 1989, 1991), enuntziazioaren ikuspegi polifonikoa (Ducrot 1984), «errelevantziaren» edo «pertinentziaren» teoria (Sperber & Wilson 1978, 1981, 1986, 1986/95, 1992) nahiz Clark eta Gerrigen «Pretense Theory» edo antzeztearen teoria (Clark eta Gerrig 1984). Ezin ahantzi, euskal eremuari dagokionez, Joana Garmendiak ironiaren alorrean egindako lana eta ekarria ere (Garmendia 2006, 2009).

Guk ez dugu, goian esan bezala, hurbilbide guztien errebisio kritikoa egiteko asmorik, baina oso ongi datozkigu bataren eta bestearen ekarriak azterkizun duguna ahalik eta hobekien azaltzeko. Ez gara, bada, ikuspegi bat eta bakarrera lerratuko, baina, adibideak azaltzerakoan, bereziki, Griceren (1989, 1991) eta Sperber eta Wilsonen (1986/95) ikuspegiak izan ditugu kontuan. Oso labur bada ere, teoria horien gakoa zein den azalduko dugu, beti ere aztergai ditugun corpuseko adibideak interpretatzeko lagungarri izan daitezkeen heinean.

a) Griceren teoriaren arabera (1989, 1991), hiltun ironikoak gauza bat esaten du edo esan balu bezala⁴ egiten du, horren aurkakoa (edo aurkakoa den zerbait inplikatzeko duena) inplikatzeko. Alderdi semantiko hutsetik Pragmatikaren esparrura dakar aztergaia. Autore honek tradizioz zerabilten «esanahi figuratuen» nozioa eraldatzen du, inplikatura «konbertsazioanalaren» mesedetan.

Orain muina esanahi inplizitu hori ezaugarritzea litzateke; hau da, komunikazio ironikoan estarian dagoen informazioa ezaugarritzea. Logikoek hizke-

— Enuntziatu parentetikoa, pertsonarteko harremanak bideratzeko estrategia.

— Enuntziatu parentetikoa, informazioa testuinguruan kokatzeko estrategia.

— Enuntziatu parentetikoa, ahozkotasuna idatzian txertatzeko estrategia.

— Enuntziatu parentetikoa, esatariaren intentzio ironikoa aditzera emateko estrategia.

⁴ Ikus Garmendiaren artikuluan (2006), Griceren paradoxari buruz dioena.

ta naturala zehaztu gabetzat jotzen zuten, anbiguotzat; izan ere, hitzez hitzeko esanahi hori testuinguruaren arabera aldatu egiten zen. Gricek ez du uste, ordea, hizketa natural hori zehaztu gabea denik: bada elkarrizketaren logika bat, elkarlanaren edo kooperazioaren hastapena. Badira elkarrizketan maiz erabiltzen diren formulak (*ezta?*, *ulertzen?*, esaterako) hastapen hori eragingarria den egiaztatzeko erabiltzen direnak.

Batzuetan, ordea, elkarlanaren edo kooperazioaren hastapena bermatzen duten arau-maximak urra daitezke, bai kortesiaren izenean, baina baita azterkizun dugun ironiazko enuntziatuak tartekatuta ere. Urratze horrek, ordea, elkarlanaren edo kooperazioaren hastapenean sinesten duten solaskideak inferentziatzko prozedurak erabiliz ezkutuan zein zentzu dagoen aztertzer behartzen ditu eta esatariak zein intentzio darabilen zehaztera.

Gricek ironia urraketa horiekin harremanetan aztertzen du; izan ere, bere ikuspegiaren arabera, aurkakotasun ironikoa ez da perpaus mailako ezeztapen semantikoarekin erkatuz lortzen, elkarrizketako maximen berariazko urraketarekin baizik:

- 1) Esatariak maxima bat ageri-agerian urratzea (esaterako, baieztapen falsuak eginaz kalitatearen hastapena urratzea) izan daiteke aski adierazgarri adierazpen bat noiz jo daitekeen ironikotzat jakiteko.
- 2) Teoria honek, bada, adierazpenean logikoak ez diren alderdiek eragindako enuntziatu ironikoaz edo esan gabe doan informazio ironikoaz jabetzen laguntzen du, bere maximen oinarria horixe baita: logikoak ez diren zentzuak inferitzeko esatariak duen gaitasuna (diskurtsoko inplikaturak), elkarrizketako maxima horietakoren bat urratzen ari dezan.

b) Sperber eta Wilsonen (1981, 1986/95) errelebantziaren edo pertinentziaren teoria garatu zuten. Komunikazioko gertakari bat interpretatzeko —eta ironia, azken batean, izaera komunikatiboa duen gertakaria da— ezinbestekoa da, autore hauen ustez, inferentziatzko eredu bat kontuan izatea. Eta inferentzia horiek gidatzeko pertinentziaren (errelebantziaren) edo esanguratsuenaren hastapena hautatzen dute irizpidetzat, agerian nahiz estarian edo inplizituan dagoen eduki hori interpretatzeko irizpidetzat.

Komunikazio ekintza jakinen interpretazio orok pertinentziaren irizpide hori ase behar du, baita komunikazio hori (ironia, kasu) figuratua edo itxurazkoa den adierak osatzen duenean ere: ahaleginik txikienarekin ahalik eta efektu kognitibo gehien erdiesten saiatuko da norentzakoa. Teoria honen arabera, enuntziatuen ageriko informazioa input gisa erabiliko da testuinguruaren laguntzaz ezkutuan dagoen edukia berreskuratu eta efektu kognitiboak erdiesteko. Horrela, estarian dagoen informazioa edo esatariak inplikatu nahi duen informazioa inferituz, norentzakoa jabetuko da esatariaren benetako ja-

rreraz; hau da, esatariak enuntziatu hori igortzean zerabilen intentzioaz eta benetan helarazi nahi zuen mezuaz.

Sperber eta Wilsonen ustez, esataria ironikoki ari denean, esatari horrek oihartzunezko aipamen bat egiten du, eta oihartzundutako aipamen horrekiko jarrera negatiboa edo bat ez datorren jarrera erakusten du. Corpuseko adibide batez baliaturik hobeto azaltzen saiatuko gara:

— Negar-usaira jendea erruz dator, eulia goxora bezala. Bihotza erdibituko zaigula agindu digute eta uste horrek alaitzen die nonbait aurpegia. Nik, berriz, osorik gorde nahi nuke, zimurrik ere gabe ahal balitz, gaurkoz behintzat. Bihar, etzi, datorren astean utziko dut, derrigorrekoa baldin bada, ongi marruska dezaten. Egun jakinak jarri behar lituzkete horretarako. (ZIN⁵: 131).

Adibidean ikus daitekeenez, besteren aipamena dakar: «bihotza erdibituko zaigula agindu digute». Besteren aipamen horrekin, garbi dago esataria ez datorrela bat. Baina zerekin ez dator bat aipamenaren edukiarekin edo aipamenarekin berarekin? Esataria ez da ari filma hain hunkigarria den edo ez eztabaidatzen. Esatariak ez du horri buruzko iritzirik ematen; aitzitik, oihartzunezko aipamena bera da iruzkin ironikoaren sortzailea.

Goikoa bezalako iruzkin ironikoei azalpenen bat emateko, Sperber eta Wilsonen errelebantziaren teoria orokorrean oinarritzen den eta ikertzaileen artean interes berezia sortu duen «erabili-izendatu/aipatu (Uso-Mención)» teoriari garatuko dituzte (Sperber eta Wilson 1981).

Horren arabera, ironiazko gertakarietan enuntziatua ez da «erabiltzen» errealitateaz hitz egiteko; hau da, *dictum*eko proposiziozko eduki bat aditzera emateko. Ironiazko gertakarietan enuntziatua «aipamen» bezala hartzen da eta ironia aipamen horretaz mintzatzeko eta aipamen horrekiko distantzia bat hartzeko erabiltzen da. Ironia, bada, oihartzunezko aipamenekin erkatuko litzateke; gertuagokoa eta urrutiagokoa izan daitekeen oihartzunarekin, pentsamenduen oihartzun nahiz hitz erreal edo irudimenezkoen oihartzun izan daitekeenarekin.

Besteren edo beste pentsamenduren baten oihartzuna edo durundia dakarren aipamenarekin jolas egiten du esatariak, ez baitu proposiziozko eduki bat aditzera emateko erabiltzen; ez baitu errealitateaz mintzatzeko erabiltzen, aipamenaz beraz baliatzen da irria edo kritika sorrarazteko.

Aipamen hori, jatorrizko testuingurutik edo testuinguru idealetik ateratzean, erabat ironikoa gerta daiteke, testuinguru errealean norentzakoaren

⁵ Laburdura hau erabiliko dugu zinema-kritikak direla aditzera emateko, eta LIB I eta LIBII liburu-kritikei dagozkie.

igurikimenekin talka egiten duelako. Jatorrizko testuinguruan seriooki esandakoa dena, testuinguru jakin horretan erabat desegokia edo inkongruentea da eta, ondorioz, irribarrea sortzeko balio du. Eta desegokia izan daiteke, ez beti faltsua delako, irrelebantea delako ere bai. Oihartzunezko aipamena hori bera da —ez horrek aditzera ematen duen proposiziozko edukia— beraz, komunikazioko testuinguru jakin horretan ironiko.

Sperber eta Wilsonen (1981, 1986/95), bada, uste dute, Gricek ez bezala, ironia orotan ez dela esaten denaren aurkakoa aditzera ematen, baizik eta aurkezten den esanahia da testuinguru jakin horretan batere egokia ez dena (ridikulua ere bada). Eta desegokia den enuntziatu horrek beste enuntziatio bat gogora ekartzen du, zeinetan esatariak enuntziatuan esaten den horren egiarekin konpromisorik hartuko ez lukeen.

Honenbestez, teoria honen arabera, enuntziatuak, hitzez hitz (literalki) hartuta, zinez eta seriooki esandako enuntziatio bat dakar gogora. Alabaina, enuntziatu horren intentzio ironikoak ez du esataria proposiziozko edukari buruzko sinesmenen bat adierazten ari dela interpretatzera behartzen. Aitzitik, enuntziatu horrekin enuntziatuari berari buruzko sinesmenen bat adierazten du, baina ez enuntziatu horren proposiziozko edukari buruzko jarrera, ustea edo sinesmena. Bestela esan, enuntziatu ironikoek esatariaren jarrera azaltzen dute, baina ez enuntziatuaren proposiziozko edukiarekiko jarrera (enuntziatu horrek erreferentzia egiten dion errealitatearekikoa), enuntziatu horrekikoa baizik.

Ildo horien argitan ulertzen dugu, bada, artikuluan darabilgun «hitzezko ironia». Lanean aurrera egiteko zehaztu eta mugatu beharreko bigarren konzeptu nagusia, jarraian, labur-labur, azalduko dugun «enuntziatu parentetiko» da.

1.2. Enuntziatu parentetikoak

Enuntziatu parentetikoak, labur esateko, esatariak bere asmoak erdiesteko norentzakoari⁶ egiten dizkion keinu edo arrastoak dira, testutik bertatik mezuaren interpretazioa (nora)bideratu eta gidatzeko erabiltzen dituenak. Esata-

⁶ Kerbrat-Orecchioni (1986, 1998), Enuntziatioaren Hizkuntzalaritzaren barnean kokatu ohi den autorea, hartzaile-norentzakoaren konplexutasunaz jabetzen da. Norentzakoak diogunean honako hau adierazi nahi dugu: esatariak mezua igortzean gogoan duen gizabanakoa; norentzat egiten duen bere mezua, alegia. Honekin txandakatzen ditu esatariak bere zereginak. Esatariak berariaz hautatzen du, buruan duen norentzako hipotetikoak da, izan ere.

Norentzako terminoa Escandellentzat (1993) ere ez da erabat hartzailearen parekoa. Norentzakoak bakar-bakarrik gizabanakoak izendatzen ditu, ez deskodetze-mekanismoak, esate baterako. Norentzakoak ez da, bestalde, entzule soila, entzulea hizkuntza-kode jakin bat aditzeko gaitasuna duen edonor baita; norentzakoak, berriz, mezua igorri zaiona (esatariak gogoan duena) eta, beraz, komunikazioa (eta esatariaren diskurtsoa) baldintzatuko duena da.

riaren helburua bere intentzio-xedea norentzakoak atzematea da eta horretarako ahalegin guztiak egingo ditu, norentzakoarekin konplizitatezko harremana sortzeaz gain, bere enuntziatua modalizatu, birformulatu eta testuinguratzen, harik eta esan duenaren eta esan nahiko zukeenaren artean zirrikiturik txikiena ere egon ez dadin eta diskurtsoaren argudio-hariak eta interpretazioak esatariak nahiko zukeen bidetik jarrai dezaten.

Esan dugunaren adierazgarri, hona hemen adibide bat. Letrakera lodiz paratu dugu enuntziatu parentetikoa, edo E2 bezala izendatuko duguna, eta lerakera arruntaz oinarrizko enuntziatua, edo E1 bezala izendatuko duguna:

— Nik —**eta barka bekik «izenordain higuigarri» honezaz hasten banaiz mintzatzen**— profeta baten gisan ikusten dut aurrenik gure Oteiza, gure artean nola eta nondik ez dakigula —**aldiz bizidun, aldiz okotz soil**— agertu zaigun antzinako igarleen ondorengo galdu baten antzera. (LIB II:117).

Adibideak erakusten digunez, egitura hau, bigarren graduko puntuazio-markez (koma pareak, marrak eta parentesiak) demarkatuta egoteaz gain, ondorengo lau ezaugarri hauek bete beharko ditu:

- Gutxienez bi enuntziatu izango ditugu jokoan: E1 eta E2 enuntziatuak.
- Bi enuntziatu horiek elkarrekin gurutzatzen dira, eta oro har, E2 enuntziatuak E1 enuntziatuaren egitura sintaktikoa hautsiko du.
- Bi enuntziatu horiek beregainak edo independenteak dira.
- E2 enuntziatuak dakarren informazioa makroegituran (edo metadiskurtsoan) kokatzen da.

Azkenengo ezaugarri horrekin esan nahi da enuntziatu parentetikoek komunikazio-trukean hertsiki uztartuta dauden koordenatu nagusiei egiten dietela erreferentzia: esatariari (modalizazio eta enuntziazio mailakoek nahiz argudiatzearen garapenean eragiten dutenek, esaterako), norentzakoari (esatari-norentzakoaren arteko interakziozko harremana bideratzeko balio dutenek⁷) eta testuinguruari (esatari-norentzakoek batean duten ezaupide-sinismenak osatzen duten informazio pragmatikoaren errota martxan jartzeko baliagarri direnek). Beraz, *dictumari* edo proposiziozko egiturari baino gehiago eragiten diote makroegiturari.

Baliagarri izan ote daitezke esatariaren intentzio ironikoa aditzera emateko? Garbi dago, izan ere, gertakari bat ironikotzat jotzeko esatariak intentzio ironikoa izatea ezinbestekoa dela. Garmendiari jarraituz, hiztunak agerian uz-

⁷ Aldatu dugun adibidean, lehenengo enuntziatu parentetikoa bera izango litzateke esatariaren eta norentzakoaren arteko interakziozko harremanaren seinale.

ten du bere usteen edukiek ez dutela bat egiten esaldiaren eduki horrekin, eta diskordantzia hori intentzionala dela; beraz, hiztuna ez zaio eduki horri atxiki eta eduki ironiko bat inplikatzeko du (Garmendia 2009).

Hitzezko ironia esatariak berariaz —intentzio osoz— egiten duen lokuzioa⁸ da eta bertan hitzez hitz esaten denaz harago, intentzioz inplikatu nahi izan duena hartu behar da aintzat, komunikazioan duen eginkizuna eta esatariak baliabide horrekin erdietsi nahi duen efektua ulertu eta azaldu nahi badugu, behintzat⁹.

Parentetikoaren egiturapean aztergai izango ditugun enuntziatu ironiko hauek, bada, «zeharkako izaera» edo dute, esatariak ez baitu esan nahi duen hori hitzez hitz esaten, zeharka baizik. Eragingarria den esanahia maila xumean edo handiagoan isilean dagoen informazioa da; hau da hitzez hitz esandakotik harago inplikatu nahi dena. Hortik «berreraiki» beharko du norentzakoak esanguratsuen edo errelebantea den zentzua (Sperber eta Wilson 1986/95).

Beraz, garbi dago ezin gaitezkeela ironiaren gertakaria aztertzeraz hurbildu ikuspegi pragmatiko batetik ez bada; izan ere, norentzakoak, intentzioz ironikoa den enuntziatua esatariak nahi bezala interpretatzeko, hizkuntzazko elementuak hizkuntzaz kanpokoekin uztarturik aztertu behar ditu. Azken batean, komunikatutakoa esandakoaren eta inplikaturakoaren arteko batuketara da (Garmendia 2006).

2. Komunikazio ironikoaren osagaiak

Komunikazio ironikoak arrakasta izan dezan beharrezkoa da, gutxienez, ondorengo hiru osagai hauek kontuan izatea:

- 1) Esatari ironikoa: esatari honek mezua intentzio ironikoz igorriko du eta estarian daraman (esan gabe doan) esanahia inferitu beharko du norentzakoak; horretarako hainbat adierazgarri edo susmagarri utziko dizkio. Reyesek (1992), esaterako, esatariaren lana edo egitekoa nabarmentzen du. Esatariak, ironiazko mezua igortzeko, norentzako ere oinarritzeko ezaupide komunaren jabe dela auresuposatzen du.
- 2) Norentzako ironikoa: esatariaren norentzakoak gaitasun aski du ezkutu esanahi hori inferitzeko, mezuan bertan edo mezuren inguruan

⁸ Lanean sakondu ahala ohartuko gara ironiazko enuntziatuetan lokuziozko hizketa-ekintza ilokuziozkoarekin ezin berdin daitezkeela; izan ere, esaten dena esan nahi dena ez bezalakoa baita; hau da, esaten dena ez dator bat benetan komunikatu nahi denarekin.

⁹ *Ironia* gertakaria aztertzeko ezinbestekoa da esatariaren intentzioa oso kontuan izatea. Lan honetan, begi aurrean izango dugu esatariak norentzakoarengan zein efektu erdietsi nahi duen; hau da, perlukuziozko hizketa-ekintza.

txertaturiko adierazgarri edo arrasto horiek egoki interpretatuz. Norentzako honek ere ez du, ordea, estarian edo inplizituan dagoen enuntziatua formulatuko, soilik aditu edo ulertu egingo du eta irribarrearekin nahiz zeinahi iruzkin ironikorekin erreakzionatuko du. Azaldu beharrak, noski, «jokoa» urratzea edo haustea lekarke.

- 3) Ezaupide komuneko oinarria (informazio pragmatikoa) ezinbestekoa da ironiak arrakasta izan dezan; ezaupide hori hizkuntzazkoa, soziokulturala nahiz pertsonala izan daiteke eta norentzakoak ezaupide horretatik tira egin beharko du ironia egoki interpretatuko badu.

Beraz, ironia interpretatzeko muina edo giltza esatariak norentzakoaz duen auresuposizio horretan dago; hau da, esatariak jakin badaki berak buruan duen norentzako horrek baduela (edo izan behar duela) testuinguruko informazio pragmatiko esanguratsuenaren edo errelebantearen berri:

- Baduela hizkuntzaren ezaupidea, hitz batzuek besteek baino konnota-zio indar handiagoa dutela jakiteko.
- Gaurkotasunaren ezaupide soziokultural eta literarioa banatzen dutela; baloreen sistema politiko, kultural, ideologikoa, etab.
- Bakoitzak duen eskarmentu pertsonalaz jabetzen dela.

2.1. Enuntziatu ironikoen norentzakoa

Aztergai ditugun Koldo Mitxelenaren enuntziatu parentetiko ironikoetan, batzuetan behintzat, bi hartzaile bereiz ditzakegu, arras bestelakoak diren bi hartzaile. Batek inolako erreparorik gabe esatariak hitzez hitz esandako hori onartzen du; hau da, besterik gabe, irakurketa literal hori onartzen du. Bada, ordea, beste hartzailerik; guk hartzaile hori «norentzako» bezala izendatuko genuke. Norentzako honek mailaz igo nahi du ironiak baldintzatutako interpretaziora iritsi ahal izateko. Norentzako honi (eta ez hartzaileari) igortzen dizkio (igortzen dizkionean, ez baitu beti egiten) esatariak pistak edo seinale ironikoak; hau da, inplikatu nahi duen esanahiaz jabetzeko adierazgarriak¹⁰. Horretarako, hirugarren puntuan ikusiko dugun bezala, egitura parentetikoak egitura aproposak gertatzen zaizkio.

Ironiagilearen eta hartzaile-norentzakoaren artean sortzen den harremana honako hau da: hartzaile xalo eta inozoari zinezko eta benetako jarrera simulatzen dio (Clark eta Gerrig 1984), ez baita gai esatariak bidaltzen dizkion pista edo adierazgarriez jabetzeko. Aitzitik, ironiaz jabetzen den norentzakoa

¹⁰ Adierazgarriak Boothek (1986) erabiltzen duen ildotik ulertzen ditugu: testuan ironia atzemateko «pista» bezala; hau da, norentzakoa gidatzeko adierazgarri bezala.

berehalakoan urruntzen da hitzez hitzeko irakurketa horretatik eta inplikatu-tako adiera inferitzen duenean, esatariaren eta norentzakoaren artean benetakoa konplizitatea lortuko du. Izan ere, garbi du esatariak bere norentzako jabetuko dela hitzez hitz kontatutako istorio horren guztiaren atzean dagoen intentzioaz eta gai izango dela irakurketa ironikoa egiteko.

Aztergai izan ditugun Koldo Mitxelena-ren liburu-eta zinema-kritiketan bi eratako «biktimak» leudeke: enuntziatu ironikoarekin kritikatzeko dena batetik (kritikatua izan den egilea, liburua edo filma) eta esatariaren intentzio ironikoaz jabetu ez den hartzailea bestetik. Hartzaile-biktimak horiek izanik, enuntziatu ironikoen norentzakoak bestelakoa da; esatari horri zuzenduko dizkio adierazgarri edo pistak, inplikatu nahi izan duen esanahiaz jabetu eta enuntziatu ironikoaren interpretazio egokia egin dezan. Inplikatura horiek erreperatzeke, lehenik, oihartzunezko aipamena atzematea garrantzitsua da, baita oihartzunezko aipamenaren iturriaz jabetzea ere, baina bereziki, oihartzunezko aipamenarekin esatariak islatu nahi izan duen jarrera zein den jakitea funtsezkoa da (Sperber eta Wilson 1986/95). Baina, jakina, horretarako, ezinbestekoa izango da esatari-norentzakoaren artean ezaupide komuna izatea: sinesmenak, ezaupideak, usteak, etab. Eta, jakina, baita hiztun komunitate horretako giza jokabideak arautzen duten balore- eta arau-sistemaren ezaupidea ere.

Honenbestez, ironiaren gertakaria ezin uler daiteke norentzakoak kontuan izan gabe, enuntziatu bat ez baita berez eta bere baitan ironiko, norentzakoak atzeman eta hala interpretatzen ez badu behintzat (Torres Sánchez 1999). Ez da, ordea, nahikoa; horrekin batera, testuingurua edo solaskideek batean duten informazio pragmatikoa oso kontuan izan beharko dugu.

2.2. Testuingurua

Gertakari bat ironikotzat jotzeko, ezinbestekoa da testuari bere osotasunean erreferentzia egitea mundu ezagun baten berri izateko, edo batean duten ezaupidea osatzeko. Hondarrean, informazio pragmatiko horrekin erkatuz nabarmentzen dira inkongruentziak eta desegokitasunak

Testu baten balio ironikoa testuinguruak nabarmentzen du; testuinguruaren osagaien artean sartzen dira testuan azaldutakoari buruzko iritziak edo judizioak eragiten dituzten gure jokabide edo portaerazko ereduak; testuan eraiki den munduak sortutako igurukimen edo espektatibak, inkongruenteak direlako ironikotzat jotzen diren itxurazko esanahiak, eta, azkenik, irakurketa ironikoa indartzeko testuan erabiltzen diren ohiko baliabideez dugun ideia.¹¹

¹¹ «Es el contexto el que destaca el valor irónico de un texto; en este componente contextual se incluyen nuestros modelos de conducta, que provocan juicios sobre lo que el texto presenta; las

Testuinguru pragmatiko horretan oin harturik, ironia prozesu dinamiko eta sortzailea da, ohikotik eta esperoko litzakeen horretatik urruntze bat dakarrena. Urrundu edo desbideratu egingo da norentzakoak dituen igurikimen edo espektatibak erabat hausten dituelako, honek ez baitu espero esateriak testuinguru jakin horretan inolako koherentziarik ez duen zerbait esaterik. Koherentziarik eta egokitasunik gabekoa iruditzen zaio, esatari-norentzakoek batean duten ezaupide orotariko horren guztiz kontrakoa edo inkongruentea den zerbait esaten delako.

Norentzakoa, testuaren hitzez hitzeko irakurketa egitean, zerbaitek harritu egingo du; espero ez zuen zerbaitekin egingo du topo, irribarrea ateratzeraino. Oso zaila da, ordea, esatariaren eta norentzakoaren arteko sintonia ironikoa zerk eragiten duen zehaztea. Faktore ugari hartu beharko lirateke, izan ere, kontuan: hasi bakoitzak enuntziatu ironikoak hautemateko izan dezakeen sentiberatasunetik eta bakoitzak hiztun-komunitate horretako giza jokabidea arautzen duten «barneko araudiez» izan dezakeen ezaupideraino (galarazita zer dagoen, zein muga edo zein lizentzia har daitekeen etab).

Enuntziatu ironikoen irakurketa egokia egiteko, itxura engainagarri horren atzean zer dagoen sakondu behar da; izan ere, esateriak beste zerbait inplikatzeko du eta inplikatzeko duen hori da, benetan, aditzera eman nahi duena. Norentzakoa inplikatura horretaz jabetzen denean, bada, sortzen da esatari-norentzakoaren artean konplizitatezko harremana.

Ironia oinarritzen da, bada, alde zuzenetik ditugun aurreiritzi kulturalekin edo norentzakoaren iritzi-usteekin talka egiten duen inkongruentzian. Eta bat ez etortze horixe da, hain zuzen ere, testuaren interpretazio ironikoa egitera garamatzana (Booth 1986). Horrek ez du esan nahi, ordea, ironiazko enuntziatuaren interpretazio bat eta bakarra egongo denik, hori ere norentzakoaren baitakoa izango da; hau da, norentzakoak duen informazio pragmatikoaren edota norentzakoa inguratzen duen testuinguruaren baitakoa.

3. Parentetikoaren egiturapean agertzen diren enuntziatu ironikoak

Atal honetan guri sortzen zaigun galdera nagusia honako hau da: nola uzta daiteke parentetikoaren izaera eta egitura honek komunikazioan duen eginkizuna ironiaren izaera eta eginkizun komunikatiboarekin?

expectativas sobre lo que puede deparar el mundo que en el texto se ha construido, los significados aparentes que, por su incongruencia, caracterizamos de irónicos, y, finalmente, nuestra idea de los procedimientos habituales con que juega el texto, que podrán reforzar la conveniencia de una lectura irónica.» (Torres Sánchez 1999, 21)

Enuntziatu parentetikoak polifoniazko gertakariaren adierazgarri nagusia da (Azpeitia 2010). Hau da, besteren ahotsak (ikuspegiak) diskurtsoan sartzeko estrategia da. Bajtínez geroztik (Bajtín 1989, 1985), enuntziatua subjektu edo enuntziatzaile bakarrak igortzen duen ideia alde batera utzi dute hizkuntza-teoriek eta diskurtsoaren ikuspegi elkarrizketatuaren aldeko joera nabarmendu; itxuraz, bakarrizketa den diskurtsoetan ere antzeman daiteke esatariak enuntziatzaileekin nahiz norentzakoarekin bideratzen duen fikziozko elkarrizketa. Eta guk enuntziatu parentetikoak aztertzeke ezinbestekoa dugu ikuspegi horretan oin hartzea, egitura jakin honek esatariaren bikoizte bat dakarrelako eta besteren ikuspegiak diskurtsoan txertatzeko ez ezik norentzakoarekin elkarrizketa bideratzeko estrategia bihurtzen delako.

Egitura honi esker, bada, esatariaren beraren bikoizketa hori nabarmendu egiten da; esatariak, izan ere, bere ikuspuntua ez ezik besterena ere ekar dezake diskurtsora, eta ironiazko intentziorik ez duten enuntziatu parentetikoetan bikoizketa hori oinarritzko enuntziatuarekin (E1ekin) erkatuz gauzatzen da:

— Behingoz bederen, zinemak, xpillu (**zeren xpillu gero?**) izateari utzirik, amets-ateak iriki dizkigu, Albert Larrorisseri eskerrak. (ZIN:170). (Letrakera lodia gurea da)

— Bizkaiko hitza omen da durdua «dificultad» eta Moglek (**baina zein Moglek eta non?**) darabilena. (LIB I:114)

Enuntziatu parentetikoei esker, goiko adibideek erakusten digutenez, batzuetan, esataria bikoiztu, desdoblatu edo bitan banatuko da. Batetik, beste ahots batzuen enuntziatzaile izango da; hau da, besteren ikuspegiak ekarriko ditu diskurtsora, nahiz eta hor aditzera ematen den informazio edo edukiaren arduradun ez izan. Holakoetan E1 enuntziatzailea deituko diogu eta honek ez du beti esatariak berak duen iritzi-usteekin zertan bat egin. Bestetik, esataria bere ikuspuntuaren arduradun eta enuntziatzaile bihurtuko da (E2 enuntziatzaile) eta horretarako enuntziatu parentetikoak hautatuko ditu. Bikoizketa honek zerbaiti buruzko ikuspegi ezberdinak modu zuzenean adierazteko aukera emango dio.

Enuntziatu ironikoen, berriz, beste enuntziatuekin erkatzeke zain egon gabe, enuntziatu beraren baitan agertzen dute bikoizketa, edo enuntziatu beraren baitan biltzen dira ahots ezberdinak. Holakoetan esatariak bere iritzi eta ikuspegiarekin bat ez datorren enuntziatzaile bati dei egiten dio (edo behintzat gogora ekartzen du). Nola uztar daitezke, bada, esatariaren ikuspegiaren zuzeneko isla diren enuntziatu parentetikoak besteren ikuspegiaren oihartzunezko aipamena dakarten enuntziatu ironikoen?

Itxura batean, enuntziatu ironikoen igortzen duten mezuak ez du esatariaren beraren jarrera islatzen, beste balizko edo benetako enuntziatzaile ba-

tena baizik. Itxura batean, ordea; itxura engainagarri horren atzean dagoena inferituz gero ohartuko gara esataria besteren oihartzun-aipamenaz baliatzen dela beragandik aldendu eta horri uko eginaz bere benetako jarrera inplikatzeko.

Beraz, esatariaren ikuspegiaren isla izan ohi den enuntziatu parentetikoaren intentzio ironikoz erabiltzen denean, esan ote liteke esatariaren beraren ahotsa ez denik? Edo esataria besteren oihartzunezko aipamenaz baliatzen da bere benetako barne-ahotsa islatzeko?

Saia gaitetzen galderari azalpenen bat ematen corpuseko adibideez baliaturik:

— Garoa berbera —antzeko zerbait baizik— ez delarik ere. Huts bat baitu hirugarren agerraldi eder honek, bat bakarra baina larria, jatorrizko pekatuak bezala edozein izaera garbi kutsa dezakeena: hobetua izatea, azalean (barrengo bigarren azalean) dioenez. Hitzak aldatu, bigarren argitaraldia (**hobetua hura ere**) hartu dute gidari, lehenbizikoa, Agirrere-na berarena, hartu beharrean. (LIB I: 79). (Letrakera etzana Mitxelenarena berarena da, baina letrakera lodia gurea).

Enuntziatu parentetikoaren egiturapean agertzen den «hobetua hura ere» enuntziatua, ironiazko enuntziatua da eta, gainera, testugileak berak (esatariak berak) berariaz markatzen duena. Berrargitaraldiari egiten dio erreferentzia esatariak, baina esatariek ematen duen informazio horrek esatariaren beraren ikuspegia islatzen ote du? Ez ote da, bestek (argitaratzaileek) azalean, barrengo bigarren azalean, ematen duten iritziaren enuntziatzaile? Garbi dago, esatariaren beraren ahotsa bada ere, ez dela hori iritzi horren erantzule egiten (grafikoki, aipu-markez adierazteak indartu egiten du uste-iritzi hori), ezpada iritzi horrekin inplikatu nahi duenarena. Eta esan, hitzez hitz, hala badio ere, enuntziatu horrekin inplikatu edo aditzera eman nahi duena justu bestelako zerbait da, justu kontrakoa den zerbait. Garbi dago esatariari, Mitxelenari kasu honetan, ez zaiola «hobetua denik» iruditzen, ironikoki darabilela.

Horretaz jabetzeko ez dago Mitxelenak berrargitarapenetako eraldaketei buruz duen iritzia ezagutu besterik:

— Textuak dauden daudenean aldatu dira, ohi diren hobekuntzarik gabe. (LIB I: 130).

— Hondar-hondarreraino bagatoz, ez du hemen zer ikusirik ez gramatikak ez estetikak. Etika auzia dugu. Irakurgai hori ez da sasikoa, badu bere jabea. Eta ezin alda daiteke jabearen baimenik gabe, zenbait huskeriatan —**grafian, huts nabarrietan**— izan ezik. Are gehiago egilea —**no-lakoa gero!**— hilik dagoenean. (LIB I: 79).

Informazio pragmatikoak erakusten digu, beraz, enuntziatu parentetiko horretan esatariaren beraren ahotsa besteren enuntziatzaile dela, erabat kontra dagoen iritzi baten enuntziatzaile, nahiz eta hitzez hitz halakorik ez esan.

Enuntziatu parentetiko hori ironikoki darabilela jabetzeko, gainera, ez dugu pasartean gehiago sakondu besterik. Ohartuko gara «hobetze» hitza ia beti darabilela ironikoki eta gainera, zalantzarik egon ez dadin grafikoki bereizten du; esatariak berak «urruntze markak» erabiltzen ditu:

— Hitzaurregileak erakutsi nahi liguke ez dela huts hori oharkabez egin, ongi jakinaren gainean baizik. Ez omen zuen alegia begi onez ikusi zenbaitek orduan ere *hobetze* hori. Oraingo jokabidea zuritu nahi luke, gainera. Baina ez du agian lixiba behar adina jo. (LIB I: 79).

— Oraingo agerraldi honek, gainera, *hobetua* ez ezik, *hobeagotua* deitzea merezi luke. Ez ditugu, izan ere, aurrerakada makalak egin 30 urte hauetan eta ongi irabazia dugu gure aldetik zerbait hobetzeko eskubidea. (LIB I: 80).

Pasarte osoa da ironikoa, nahiz eta oraingoan enuntziatu ironikoa islatzeko parentetikoaren egitura ez erabili. Jarraian datozen pasarteek hari berari heltzen diote, baina oraingoan ironiaren ispilu enuntziatu parentetikoak izango dira:

— Lehen agerralditik bigarrenera, besteak beste, *gauza gauz* bihurtu zen, *eleiza eleiz* eta *neskatxa neskatx*. Bigarrenetik oraingora, a batzu kentzea gutxi iritzirik —**eskuak ausartzen ari zaizkigu eta**—, esaldi osoak agertzen dira mozturik. (LIB I: 80)

Esataria, noski, ironikoki ari da eta «hobetze» hori zein neurritaraino den desegokia adierazteko, hobetu beharraren hobetu beharrez argitaratzaileak egiten dituen gramatikazko akatsak aipatzen ditu: hobetzen ari delakoan, zuzen daudenak oker jartzen ari baita. Enuntziatu parentetikoak ironia hori indartu besterik ez du egingo, baita jarraian datorren enuntziatu parentetikoak ere:

— Inoiz edo behin —**gero eta hobeto gabiltzala**— egiazko *Garoa*-ren oroitzapena bera galduko balitz ere (zer esango lukete orduan kritiko bihurriek?), oraingo inausaldian baztertu diren abarrak jaso nahi genituzke Egan-en. (LIB I: 80). (Letrakera lodia gurea da).

Enuntziatu parentetikoari esker, goiko ironiari jarraipena ematen dio esatariak. Esatariak jakin badaki «gero eta hobeto gabiltzala» dioenean justu kontrakoa aditzera eman nahi duela (Grice 1989), eta norentzakoa ere jabe-

tuko dela intentzio horretaz. Jarraian datorren pasartean ere, argigarri modura, adierazgarri batzuk bidaltzen dizkio norentzakoari:

— Condorcet, Comte, Spencer eta horrelakoen progresismua malda behera omen dabil mundu guzian; zeharo lur jota dagoela diotenik ere badira. *Ez, horratik, mundu guztian. Bizi da oraindik txoko batean, eta ez dago burua makurtzeko. Euskaldunok, noski, inor baino hobeak eta trebeagoak gara edozein aldetatik: ez naiz ni uste kontsolagarri hori inori kentzen saiatuko.* Baina ez daude horrenbestez euskaldun guztiak maila berean. Nork berdin gintzake gaurko euskaldun argi eta aurreratuok orain berrogeitamar urtekoekin? *Orain berrogeitamar urtekoak, berriz, mutilik ziren orain ehun urtekoen ondoan. Ikaskizun gutxi utzi digute aurrekoek, eta utzi diguten gutxia ere aise zuzen eta hobe dezakeguna.* (LIB I: 81). (Etzana¹² gurea da).

Bere uste-iritziak argi erakusten digute, ordea, Mitxelena beti ari zela aldarrikatzen orainaren sustraiak lehenean daudela eta autore zaharrak aintzat ez hartzeak ez zekarrela deus onik:

Zaharrak, batipat, ez genituen aldi batean gure artean nahi, ortografia moldakaitza erabili zutelako, mordoiloegi idazten zutelako eta aipatuko ez ditudan beste mila arrazoi eta aitzakia bide zirelako. Hondarraren hondarrean, ordea, beste zerbaitengatik agian: euskal idazleak, gure kulturaren ispilu garden eta distiratsu behar zuketena, ez zitzaizkigulako iruditzen, haien berririk inoiz heltzen bazen gure aditzera bide zuzenez nahiz okerre, gure usteen neurriko mailakoak. Arloteak, eskasak, go-gaikarri xamarrek ere bai, agertzen zitzaizkigun; ez gure izena, hain maite dugun izen ona, edertzeko eta hedatzeko dinakoak. [...] Bistan dago ezin etor zitekeela deus onik holako jardunbide batetik. (Mitxelena 1988, 21-22).

Mitxelenaren uste-iritziak —eta goiko pasartea bera da horren lekuko—, beraz, garbi adierazten dute bera ez datorrela bat «uste kontsolagarri» horrekin, justu bestelakoa dela bere iritzia: «ez naiz ni uste kontsolagarri hori inori kentzen saiatuko», jakin badaki islatu duen besteren ikuspegi hori ez dela benetakoa; irudimenezkoa edo ametsetakoa da:

— Amets xuri-gorri horrek baditu, haatik, zenbait alde txar. Ez dute gaizki parre egin behar ondorengoek gure bizkarretik! (LIB I: 81).

Ironiazko gertakaria, irudipenezko esanahia, *amets xuri-gorriarekin* parekatzen du. Beraz, garbi dago ez dela berak benetan aditzera eman nahi duena; berak gutziz kontrakoa dena inplikatu nahi du, hitzez hitz esandakotik harago

¹² Ironia hobeto nabarmentzeko gure ustez ironiaren ispilu dena letrakera etzanaz paratuko dugu.

dagoen bere ikuspegia; besteren oihartzunezko aipamenak baliatzen ditu horrekin erabat kontra dagoen iritzi eta jarrera bat inplikatzeko. Inplikatura horietaz jabetzean ohartuko gara esatariak aditzera eman nahi izan duen errealtateaz; ohartuko gara esatariaren beraren isla den barneko ahots eta ikuspegiaz. Eta horixe da, hain zuzen, ironiaren muina.

Norentzakoari, esatariak bidali nahi duen mezuzaz jabetzeko, biek batean duten informazio pragmatikoak laguntzen dio (Booth 1986). Norentzakoak badaki esataria egilearen jatorrizko hitzak eraldatzearen edo «hobetzearen» guztiz kontrakoa dela, eta berrargitaratzean jatorrizko lanak diren-direnean berrargitaratu behar direla; hori baita gizalegez jokatzea¹³.

— Ez ziezaiokeen orduan euskaldun berri batek begiramen handirik ekarri euskaldun jator bati, hots, euskaraz debekurik gabe mintzatzen denari. *Jakina eta ezaguna baitzen euskaldun jatorrek «hobetu beharreko» hizkuntza zarpail batean egiten zutela*. Ez dago Txomin Agirrerri bertsolariaren jardunak ematen zion tristuraz oroitu besterik edota Campionen harako txantxetako hura: «Los vascos son unos burros que no saben lo que se vascuencean». (LIB I: 116-117).

Ironia, bada, eragingarria da norentzakoaren emozioetan eragitea lortzen badu, eta beraz, etikarekin, moralarekin eta gure uste-sinesmenekin hertsiki uztartuta dauden auzietan maiz darabil esatariak. Esaterako, egilearen hitzak aldatuz berrargitaratze bat egitea ez du etikotzat jotzen eta horrek eragiten dizkio kritikarik zorrotz eta garratzenak, ironiaren bidez aditzera ematen dituenak. Ez dugu, bada, horietan hitzez hitz esandakoa hartu behar kontuan, horrek iradokitzen edo inplikitzen duena baizik, guztiz bestelakoa (kontrakoa, edo desberdina) dena, hain zuzen.

Adibideek erakusten digute enuntziatu parentetikoetan, oro har, esatariaren beraren ahotsa agertzen dela, baita horretarako (bere iritzi eta ikuspegia aditzera emateko) besteren enuntziatzaile izan behar badu ere. Hau da, esatariaren beraren ahotsa ager daitekeela besteren aipamenezko oihartzuna tartekaturik ere, baldin eta besteren ikuspegi horren justu kontrakoa dena edo erabat urruntzen dena inplikatu edo aditzera eman nahi badu behintzat (Sperber eta Wilson 1986/95). Funtsean, intentzio osoz egin duen erabilera ironikoaz jabetu behar.

Alde horretatik bat gatz Mueckeren usteekin (1969) ironia «benetan esan ez dena esateko artea» delako ustearekin. Harentzat ez da enuntziaturik edo egoerarik bere baitan ironikoa denik; ironikoa izango da ematen zaion interpretazioaren arabera. Mueckerentzat ironia ezaugarritzeko ezinbestekoak diren hiru elementuak honako hauek dira:

¹³ Mitxelenak kritika nola ulertzen zuen jakin nahi duenak jo beza Perez Gazteluren lanera (1995b), lan horretan ongi baino hobeto azaltzen baitu Mitxelenak kritikaz duen ikusmoldea.

- Batetik, ezinbestekoa da ironiazko enuntziatuan bi maila bereiztea: beheko maila eta goikoa. Beheko maila ironia jasan duenak hautematen duen egoera da, ironiazaleak era engainagarrian aurkezten duena. Goiko maila ironiazaleari berari agertzen zaion egoera litzateke.
- Bi mailen arteko oposizioa edo kontrastea.
- Inozentzia faltsua, gezurrezkoa edo alegiazkoa, *dissimulatioren* adigai klasikoari egokitzen zaiona.

Inozentzia faltsu hori maiz darabil esatariak enuntziatu parentetikoaren intentzio ironikoaren ispilu denean:

- Homerogandik hasi eta irakurleaganaino, *luzexkoa zelako edo*, bi gauza gelditu dira bidean, nabarmen xamarrak biak, eta ez dira inon ageri: poemaren edertasuna eta grazia batetik, eta euskara bestetik (LIB I: 68) .

Garbi dago ez dela hori gertatu Homerogandik hasi eta irakurleaganainoko bidea luzea zelako. Enuntziatu parentetiko horretan bada, esatariaren inozentzia faltsu hori nabarmenduko litzateke. Beste horrenbeste esan dezakegu ondorengo adibide hauetaz ere:

- Amets bideetan barrena ez gaituzte eramango, **txorabia ez gaitetzen**; erakutsi, ordea, erakutsiko dizkigute diruak eta kameraren begi erneak erauts ditzakeenak oro: urrutiko lurralde ederrak kolore bizitan eta oihal zabalagoan. (ZIN: 181).
- Eta ez da, dirudienez, zerurik ez lurrik ikaratuko garaiz ohar gaitetzen gure azken orduaz. Aski izango omen da, diotenez, norbaitek —ez dakigu nork— botoi kaxkar bat estutzea edo urrutizkin bat eskuetan hartzea. Urrutizkin polit horren erretratoak ere, **lasaiago bizi gaitezen noski**, zabaldu dituzte batzuek. Beste aldekoek ez dute txintik atera, baina ez dira botoi-faltan egongo. (ZIN: 194).

Goiko adibide horietan ere atzeman daiteke esatariak, intentzio osoz, itxurazko inozentzia bat ematen duela aditzera (Clark eta Gerrig 1984) eta itxurazko inozentzia hori norentzakoak esatariak berak errealitateaz duen ikuspegiarekin erkatzen duenean, orduan sortzen zaio norentzakoari konplizitatezko irribarrea.

Jokabide ironiko horrek, gainera, urruntze handia adierazten du esatariaren benetako ikuspegiaren eta besteren oihartzunezko aipamenak dakarren ikusmoldearen artean. Garbi dago «lasaiago bizi gaitezen» hori besteren aipamenezko oihartzun dela, bestelako testuinguru batean argudio egokia izan zitekeena, baina testuinguru jakin honetan desegoki gertatzen dena, irria sorrarazteraino desegoki; «ridikulua» izateraino desegoki, alegia.

Hona hemen, horren adierazgarri beste adibide bat:

— Axal-axalekoa da, inon axalekorik izan bada. Irudi-andana luze honek prozesioa dirudi, beste batean esan nuen bezala, edo modakerakusketa. Frantziako Historiaren itsaso zabalean murgildu nahi lukeenak ez du apar eta bitsa baizik ikusiko. Gehienez ere, Luis XIV eta XV garrenek izan zituzten zenbait amoranteren izena —**guztiak aipatzea lan luzeegia bailitzateke**— eta gezurrezko arpegia —**egiazkoa baino panpoxagoa, beharbada**— ikasiko du edo gogora ekarriko. Badaiteke ere amorante-saila gure artean zertxobait moarratua [inausita, kimatuta] agertzea, alde gaitzera makur ez gaitzezen. (ZIN: 178).

«Guztiak aipatzea lan luzeegia bailitzateke» horrek ez ote dakar eskerrak emateko erabiltzen den formulen oihartzuna? Edo «zenbait libururen izena —guztiak aipatzea lan luzeegia bailitzateke—» egituraren oihartzuna? Gure ustez bai.

Enuntziatu hori oihartzunezko aipamena balitz bezala txertatzen du, ziu-renik bestelako testuinguru batean (liburuarena kasu) arras egoki datorrena, baina erregearen amonantei erantsirik agertzea ez du norentzakoak espero; esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatikoaren arabera (kultura ezaupidearen eta kultura horretako heziketa, ohitura, ideologia eta barneko «arau» ikusezin horien arabera) ez da egokia. Heziketa kultural-ideologiko horrekin erkatuz inkongruentea eta desegokia da. Baina horrek ez du esan nahi kasu honetan esan duenaren kontrako adiera bat eman nahi izan duenik aditzera; ez du semantikaren araberrako aurkakotasun ironikoa aditzera ematen. Esatariak horixe esan nahi izan du, baina testuinguru honetan desegokia da eta desegokia delako gertatzen zaio harrigarri eta ustekabeko norentzakoari.

Ironiaren interpretazioak, beraz, eskakizun du norentzakoak balizko testuinguru jakinak kontrolpean izatea, horietatik pertinentea edo esanguratsua den edukia kontuan izanaz interpretatzeko (Sperber eta Wilson 1986/95). Ondorioz, ironiazko enuntziatuen interpretazioak inferentziatzeko izaera du, horiez baliaturik eraikitzen baitira testuinguruen baitako inplikaturak.

Ironia, bada, Koldo Mitxelenari munduaren ikuspegi bat islatzeko bitarteko bihurtzen zaio; bitarteko, edo arma aldi berean kritiko eta etsipenezko bat. Munduaren ikuspegi hori itxurazkoaren eta benetakoaren arteko kontrastean irudikatzen du; hau da, ironiari esker, itxuraren eta errealitatearen arteko kontrastea nabarmendu egiten da. Ikus dezagun corpuseko adibide hauetan:

— Esango dizuet zer den film hori, ikusi gabe ere lasai geldi zaitetzen. Badira nonbait —**Euskalerrian edo**— euskaldun izeneko gizon-emakume batzuek. Hemen, egia esan, herri koxkor batekoak bakarrik ikusten ditugu, Elantxobekoak, baina bestek ez dute alde handirik izango. Euskaldunik euskaldunenak direlakoan aukeratuko ahal zituzten. (ZIN: 132).

— Esan behar dizuet horratik, horrako arrantzale horietaz susmo txarra eginda nagoela. Gaizki bizi direla, bai, baina... Eguraldi ona denean, itsas-ertzeko arkaiz-mutur batera joango zaizkizu taldeka, galtzak zuri eta gerrikoa gorri. Han egoten dira zai, nor agertuko, txistulari direlako batzu, arrantzaleak noski hauek ere. Hasiko zaizkizu txistulariak soinua jotzen, eta besteak dantzan, «**espatadantxan**», eguerdialdean, izerditan blai, herrira itzuli arte. Eseriko dira orduan kai-ondoan dauden mahai luzeetan, nork bere botila ardoa aurrean, eta zintzurra urratu beharrean ekingo diote kantuari: «Antero´n txamarrotia —**txikarren bigotia**— Arrese´k ei dauko...» Esandakoak, eguneroko zereginak dira. (ZIN: 132).

— Eramankizunak ere badituztela esaten digute, eta guk sinetsi egin behar. Itsaso delako norbaitekin dabilta beti zirika, atunbila, eta itsaso hori bildurgarria omen da eta maltzurra. Leon-kastillean bezala da: arrantzaleak oraingoan atuna jan, eta hurrengoan atunak arrantzalea. Baina kantari eta dantzari —**eta zahatoari eragiten**— ari direino ez dira, dirudienez, gehiegi oroitzen ez Itsasoaz ez etxe-gaineko hipotekaz. (ZIN: 132-133).

Ironizatzailea, holakoetan, pertsona xalo, bakun eta inozo bezala agertzen da, eta bera inguratzen dutenen ideiak eta hitzarmenak «hipokresiaz» salatzeko, jakinarazten edo kontatzen ditu. Ikusi bestela Celari buruzko iruzkin kritikoari dagozkion pasarte hauek ere:

— Egonaldi hori, laburxkoa izanagatik, aski eta gehiegi izan du «llaneroen»— hango zabaldietako gizon-emakumeen—hizkera ikasi eta barra barra egiteko. Ez da harritzeko. Jainkoak, denok dakigunez, dohai bereziz argitzen eta zorrotzen ditu artista garaien gogoak. Horrelaxe, nahikoa izan zuen Victor Hugok hamabostalditxo bat Pasaian euskaraz ederki mintzatzeko. Hor ikasi zuen noski etxeko jauna «le labourer de la montagne» dela frantsesez. Egia ere da horratik inguruko baseritarrek, berberak harri eta belarri eginik aitortzen digunez, ez ziotela haren eskal saioei halako harrera ona egiten —**parre ere egiten omen zioten loutsagabe haiek**—, baina ez zen horregatik asko larritu. (LIB I: 51-52).

Pasarte hori ia bere osotasunean da ironikoa, esatariak hitzez hitz esandako horrekin justu kontrakoa inplikatzeko baitu: ez da aski egonaldi labur bat hizkuntza bat ikasi eta barra-barra egiteko, ezta ikasle hori Cela bezain azkarra eta «Jainkoaren dohai bereziz argitu eta zorrotzutako gogoa duen artista¹⁴» izanik ere. Ikusi besterik ez dago kritika horretan bertan dioena:

¹⁴ «Jainkoagandikako dohaia» maiz darabil joko ironikoa egiteko:

«Beste esankizunik ere badago, larriagorik behar bada. Ulysseri —zergatik, ordea?— halako Luzifer-airetxo bat erantsi diote, edo Prometheu-airea, Grezatiatik aldegin nahi ez badugu. «Ulysseren ibilerek —adierazi nahi digute ia irudi bakoitzean— erakusten digutena hauxe da:

— Celak ez du hizkuntza berririk asmatu: ez da edozein horretarako gai. Venezuelako «beterritarren» hizkera eman nahi izan digu, eta zehazkiro eman. Baina beterritarrak hor daude, haien hizkuntza ere bai, eta ezin eragotzi nahi duenari hizkera horrekin Celaren liburukoa berdintzea. Eta alde ederra omen dago, dakitenek diotenez, batetik bestera. (LIB I: 52).

Beraz, ez du zehazkiro ematerik lortu, hala ari balitz bezala jokatu arren. Garbi dago, bada, ironiazko jokabide honekin salaketa eta kritika gogorra egiten diola Cela bezalako idazle zuhurrari, eta enuntziatu parentetikoak, besteren oihartzuna dakarren aipamenaz baliaturik («parre ere egiten omen zioten lotsagabe haiek») ironia hori areagotu besterik ez du egiten. Nolabait ere, hamabostalditxo batean ikasitako hizkuntza bat (zeinahi hizkuntza delarik ere) barra-barra egiteko gaitasuna oso kolokan jartzen du.

Goiko pasarte horiek, bada, oso-osorik dira ironiko, eta enuntziatu parentetikoek esatariaren intentzio ironikoa indartu besterik ez dute egingo. Pasarte horietan ironiaren hainbat adierazgarri ikus daitezke:

- 1) Ironizatzailearen aldetik itxurazko inozentzia islatuko edo antzeztuko duten elementuak nabarmen daitezke. Ikusi besterik ez dago: «Badira nonbait —Euskalerrian edo— euskaldun izeneko gizon-emakume batzuek» dioenean edota «Itsaso delako norbaitekin dabilta beti zirika, atunbila» dioenean argi eta garbi dago itxurazko inozentzia bat ari dela aditzera ematen edo antzezten.
- 2) Itxurazkoaren eta errealitatearen arteko kontrastea: esatariak, bada, errealitatearen benetako ezagutzarik ez balu bezala, itxurazko zerbait agertzen du. Errealitatea benetan ezagutzen ez duelako itxura egiten edo antzezten du (Clark eta Gerrig 1984). Norentzakoa antzezipen horren atzean dagoenaz jabetzean, hau da, esatariak benetan esan nahi izan duenaz jabetzean, ohartzen da esatariak adierazi nahi izan duen jarrera negatiboaz.
- 3) Norentzakoa nahiz hartzaile oro dibertitzeko, komikoa edo barregarria den elementuak tartekatzen ditu: «espatadantxan», «Antero´n txamarrotia —txikarren bigotia— Arrese´k ei dauko», etab. Hark (irri)barre egingo du intentziosko kontrakotasuna atzematzen duenean. Esatariak

jainko etsaiei, Izadiaren indar itsuei alegia, gogor egitean dago gizonaren handitasuna. Honela, bere bizi laburra, beldur eta cupidarik gabe, galbidean ipintzen duelarik, jasotzen du bere burua, hilkorra izan arren jainko hilezkorren gainetik». Eta atertu gabe aditzera ematen diguten irakaspen honetaz jabetu ez bagina ere —ez digu guztioi argitasun berbera eman Jainkoak: zinemagile izango ginateke bestela zinema-ikusle izan beharrean—, astiro azaltzen digute azkenean «De rerum natura»-tik hartua dirudien hitzalditxo baten bidez». (ZIN:147). (Lodia gurea da)

pasarte honetan darabilen estilo parodiatzaileak tupust egiten du berak izan ohi duenarekin eta hori ere bada ironiaren aurrean gaudelako adierazgarri edo pista (Booth 1986).

- 4) Urruntze-jarrerak ironiazalea darama errealitatea askatasunez, nagusitasun-eta jostaketa-kutsuz azaltzera.

Goiko adibideak ikusi ondoren, hel diezaiozun, bada, atal honetan abiapuntu izan dugun galderari: esan ote dezakegu, beraz, enuntziatu parentetikoan agertzen den ikusmoldea esatariarena ez denik? Gure ustez, ez. Irakurketa literalean geratuz gero, esatariak besteren aipamenak dakartzanez gero, besteren enuntziatzaile litzateke. Baina oihartzunezko aipamen hori bere benetako jarrera inplizitua inplikatzeko darabilenez, pentsa ere dezakegu esatariaren ikusmoldea agertzen dela. Beraz, itxura engainagarri horren atzean dagoenaz jabetu ez den horrentzat izan liteke enuntziatu parentetikoan agertzen den esataria besteren ahotsen enuntziatzaile soila. Norentzakoarentzat, ordea, hau da irakurketa ironikoaz jabetzen den harentzat, oihartzunezko aipamenetik erabat aldentzen den esatariaren ikusmolde inplizitua islatzeko bidea da.

4. Enuntziatu parentetikoa, esatariaren intentzio ironikoa atzemateko pista-emaile

Esana dugu informazio ironiko hori oso dela irristakorra, funtsean ez baitago interpretazio bat eta bakarra. Batzuetan, ordea, balizko interpretazio horri oinarri sendoagoak eta objektiboagoak ematen dizkio enuntziatu parentetikoak; hau da, esatariak diskurtsoan bertan norentzakoari ironia horretaz jabetu eta inplikatzen duen hori inferitzeko pistak edo adierazgarri batzuk bidaltzen dizkio. Beraz, atal honetan ez dihardugu parentetikoaren egitura hartzen duen enuntziatu ironikoaz, baizik eta enuntziatu bat ironikoa dela antzemateko esatariak norentzakoari, parentetikoaren egitura diskurtsiboaz baliaturik, bidaltzen dizkion adierazgarri edo pistak izango ditugu mintzagai.

Ironiaren pista edo adierazgarriak mintzagai izan dituzten lanak ugariak badira ere, guk, bereziki, testuan ironia atzemateko pistaz diharduen Booth (1986) autore nabarmendu nahi dugu. Autore honek, *Ironiaren erretorika* lanean, badu atal bat testuan ironia atzemateko pistaz diharduena (Booth 1986). Autore honentzat ironiaren bost pista tradizionalak honako osagaiak dituzte:

- a) Esatariak (edo idazleak berak) irakurlea gidatzeko bidaltzen dizkion zuzeneko pistak edo abisu argiak.
- b) Esatariak nahita edo berariaz egindako erroreak, erraz atzeman daitezkeenak.

- c) Gertakari ezagutezinak
- d) Estilo ezberdinen arteko talka
- e) Esatariak hitzez hitz esandakoaren eta esatariaren uste-iritzien arteko bat ez etortzeak.

Enuntziatu bat ironikoa dela hautemateko batzuetan besteetan baino adierazgarri gehiago egon daitezke; hau da, testuan bertan esatariak norentzakoari bidaltzen dizkion pisten arabera, ironia batzuk beste batzuk baino agerikoagoak dira, ironia kasu guztietan ez baitaude pista horiek. Pentsatzekoa da zenbat eta pista edo adierazgarri gehiago agertu, norentzakoarentzat ironia hautematea errazagoa izango dela eta, ondorioz, agerikoagoa izango dela ironia. Pentsatzekoa ere da esatariak badituela estrategiak edo bitartekoak enuntziatu ironikoak sortzeko eta beraz, bitarteko horiek identifikaturik ironia hautemateko adierazgarri edo pistak ere identifikatuko genituzkeela. Esate baterako, esatariak bere burua gutxiensten duelako itxurak egitea bera, edo inozentzia faltsu bat simulatze hutsa aski adierazgarri izan daiteke enuntziatu hori ironikoa dela atzemateko.

Zenbaitetan esatariak, berariaz, simulazio hori edo errealtatea ezagutuko ez lukeelako inozentzia faltsu hori txikiagotu egingo du, bere intentzio ironikoa ia agerian adieraziz, eta horretarako enuntziatu parentetikoek ere baliatzen da:

— Hutsak, **huts nabarmenak**, axal-axalean azaltzen dira. Sacha Guitry, dirudienez, «Napoleon» zinemaratutako beharrez aurkitzen da berak Talleyrand izan nahi zuelako. *Ez du gaizki egin Talleyrandena, begiak itxirik eta ahoa zabal*, bon mots direlakoak darizkiola. Eskeini digun ingurutzoko dantzariak prozesio batean dabiltzala dirudite, edo meza nagusia ematen. Zurrun, buru-iritzi, Historiaren belarrira ixurtzen dituzten beren esan sonatuak: Combronerena frantsesetik utzi digute hemen. Arkaitz berberak ikusten dira borrokaleku guztietan, nahiz Marengo izan, nahiz Austerlitz, nahiz Eylau. *Napoleon'en soldaduek ez dute gerra maite, ezta lasterka ibiltzea ere. Ez daitezenez neka, astiro-astiro aurreratzen dira, jira-bira polit bat eginda noiz etzango*. Maria Walewskak Napoleoni azkenean esaten dizkion hitzak lotsatu edo nazkatu gabe entzuteko, gorra behar da izan edo belarriak estaliak eduki. *Denak aipatzen hasiz gero, ez genuke berehalakoan bukatuko*. (ZIN: 165-166). (Letrakera etzana gurea da).

Enuntziatu parentetikoak adierazten digu «huts nabarmenak» aipatzen ari dela eta beraz, nola sinetsiko dugu Sacha Guitry ez duela gaizki egin Talleyrandena segidan «begiak itxirik eta ahoa zabal» diharduela dioskunean? Edota, «Napoleon'en soldaduek ez dute gerra maite», funtsean filmaren ezaugarritze positiboa izan zitekeenaren jarraian, «ezta lasterka ibiltzea ere» eransten dionean; garbi dago ironikoki hutsak, huts nabarmenak, azaleratzen ari dela.

Beste horrenbeste pentsa genezake ondorengo enuntziatuaz ere: «ez daitezzen neka, astiro-astiro aurreratzen dira, jira-bira polit bat eginda noiz etzango». Bestelako testuinguru batean, apika, ez litzateke ironikoa izango; hau da, esatariak hitzez hitz esan duen hori adierazi nahiko luke, baina ez gerrateko bataila bat deskribatzen ari denean. Testuinguru honetan, gaizki antzestu dutela aditzera eman nahi du. Horrekin guztiarekin, bada, filmaren huts nabarmenenak azaleratzeko helburua du: «denak aipatzen hasiz gero, ez genuke berehalakoan bukatuko».

Beraz, garbi dago —edo horixe ikusarazi nahi genuen, behintzat—, esatariak bere intentzio ironikoaren berri enuntziatu parentetikoez baliaturik ematen diola aditzera norentzakoari eta, ondorioz, simulazio horren efektua ere txikiagotu egingo da.

Beste batzuetan, simulazio hori gehiegi, nabarmenegi adieraziko du, norentzako, besterik gabe, gehiegikeria horretaz jabe dadin:

— Den bezalakoa da, hori bai, eta ez du arpegirik izkututzen. *Birtuterik birtutetsuena erakusten dute onek eta gaizto bakar bat besterik ez da agertzen liburu osoan zehar, nahitaezkoa delako gainera, onen ontasunak argiroa-go distira dezan.* Eugène Sue edo Xavier de Montepin´en munduan gaude; sugeak Paradisua pozoitu baino lehen ordea (LIB II: 43).

— Kristoz gerozko bigarren mendekoak edo omen dira, Altzateko Jaina baino pixkaren bat lehenagokoak.

Kristautuxea zen Euskalerra Altzatekoa mundura zenean. Berri Onaren lehen hotsak entzuten ditugu berriz doi-doi hemen, Erko gazte bizkorrek Erromatik ekarriak, gaitzik gabeko jentilaldi liluragarrian bizi baitziren artean euskaldunak. Eta Berria entzun orduko nekerik gabe makurtzen da lege berrira Izartxo, jentil baratze hartako lore zoragarria (...) Lurralde atsegin hartan ez zen ia sugerik. *Tartalo eta Basajaun itzalak ere umeen parregarritarako hobeak ziren beldurgarritarako baino.* (LIB II: 45).

— Sugaren antzekoena, Basurdi (**Barojarena bezala, ez da Basurde´raino heltzen**). Izartxo dela bide maitemindurik ibiltzeaz gainera, *zenbait erromar errugaberen lepoak moztuak ditu bidenabar*, F.L.N.-ko buruzagi baten eran. Sutu da bizi *Erko zintzoa, baina, eskuak odolez zikin ditzan baino lehen, bere buruari ematen dio Basurdik merezi duen heriotza*, Aita Gaucher mistelagilearen dinakoa, ardo kupel batean murgil eginaz. (LIB II: 46). (Le-trakera etzana gurea da).

Iragan zoriontsu bat ironizatzen edo nabarmenki simulatzen ari da esataria («Basurdi» bera, sugaren antzekoena dena, ez da «Basurde»-raino heltzen), justu kontrakoa inplikatzeko; hau da, ez duela lehenaldi zorionsuan sinesten aditzera emateko. Errealitate figuratuaren eta benetakoren arteko

kontrastea, ordea, oso da handia eta enuntziatu parentetikoak are eta handiago egiten du.

— *Artean keinuka —gor-mutuen antzera—ari zitzaigun zinema hasi zen behin, ez oso gaxterik, hizketan. Hizketan ez ezik, soinua jotzen ere ikasi zuen. Are gehiago, marraka, marrua, kurrinka, orroa, makakorroa, irrintzi eta arrantza egiten ere bai. Kolore xuri-gorri politik etorri zitzaizkion. Hazi ahala, irudiak larritzen zihoazen, gero eta handiago. Luze-zabalean handitu ez ezik, loditu ere egin omen dira. Argi oihaleko irudi horietako batek besoa luzatzen duenean, makurtu egiten omen gara, uki ez gaitzan. Orain irudipen hutsa da, baina luzaro gabe, *Jainkoa lagun, bekainean hartuko dugu muturrekoa, erne ez bagabiltza*. (ZIN: 160). (Letrakera etzana gu-rea da).*

Pasarte ironiaz betea da eta ironia horren muina, hein batean gehiegizko enfasi edo hiperbolez jositako adierazpenean dagoela uste dugu. Kritika egitea ez ezik umorea sortzea ere badu diskurtso-estrategia honek helburu.

Zein da, bada, hiperbolearen eragina? Hiperboleak argudio exajeratu bat aurkezten du, egiazkoa izateko nabarmenegia dena; gehiegizkoa gauza one-rako. Beraz, berariaz gaizki erabilitako argudio bat bezala ulertzen da, komunikazio egoera jakin horretan desegokia dena. Testuinguru jakin horri ez egokitzea izan daiteke ironiaren adierazgarri.

Ikusi dugu, beraz, enuntziatu parentetikoez ere baliatzen dela Koldo Mitxelenaren bere diskurtsoa ironiaz zirtatzeko. Baina, zergatik hautatzen du Mitxelenak bere mezuak aditzera emateko zeharkako jokabide ironikoa? Zein da ironiarekin erdietsi nahi duen komunikazio-helburua? Eta zergatik jotzen du horrenbeste ironia erabiltzera?

5. Ironiaren helburu komunikatiboa

Mitxelenak berak aitortzen du maiz ibili behar izaten duela zehar esanetan eta itzulinguruka, aitortu nahi ez duena nolabait, zuzenean esan gabe, adierazi edo inplikatu nahian:

— Eta diodana oso osorik eta ahoa betean esaten dut. Ez dago, Jaunari eskerrak, beste zenbaitetan bezala zehar esanetan eta itzulinguruka ibili beharrik aitortu nahi ez dena nolazpait adierazi nahian. (LIB II: 101).

Mitxelenaren aipu horrek erakusten digu maiz zeharkako itzulinguruetara jotzeko arrazoia solaskideen irudia babestea dela; hots, kortesiaz jokatzea, inoren irudia mindu gabe.

Horrez gain, ordea, garbi dago —eta enuntziatu ironikoak dira horren lekuko— zeharkako jokabide hori oso egoki datorkiola esplizituki inoren irudia mindu edo erasotu gabe kritika erasotzaile eta zorrotza egiteko nahiz umorea sortzeko.

Lan honetan zehar behin eta berriz ikusi dugu esatariak enuntziatu ironikoekin jokatzuz, norentzakoaren igurikimen edo espektatibak erabat hausten dituela; norentzako aho bete hortz uzten du, ez baitu, inolaz ere, horrelakorik espero. Baina ezusteko hori zerk eragiten du?

Ezustekoaren muina honela laburbil dezakegu: esatariak hitzez hitz dioen hori testuinguru horretan ez da batere koherentea; inkongruentea eta desegokia da, eta esatariak duen ezagutzak ez dio norentzakoari uzten, besterik gabe, esandakoa dagoen-dagoenean interpretatzen. Izan ere, hitzez formulatu duenaren eta hark esatea espero zezakeenaren artean kontraste eta haustura handia dago.

Haustura horrek, bistakoa da, nahasmendua sortzen dio norentzakoari eta, txunditze horretatik ateratzeko, esatariak komunikatzeko izan duen hasierako intentzio-xedea atzematen ahaleginduko da. Horrela, ironiazko enuntziatuen bidez aditzera eman nahi izan duen esanahi inplizitua zein den inferitzeko ahalegina egingo du. Ahalegin horri erantzungo lioke hainbat enuntziatu parentetikok ere; ironia interpretatzeko adierazgarri edo pista-emaile diren heinean.

Zer bilatu nahi du, ordea, esatariak norentzakoaren espektatibak hauste horrekin? Zertarako sortzen dio nahasmendu hori, funtsean komunikatu nahi duena bestelako zerbait bada? Ez ote zezakeen zuzenean komunikatu nahi duen hori bera aditzera eman, zeharkako jokabidea hautatu eta norentzakoak inferitu eta interpreta dezan utzi ordez? Jokabide hori helburu komunikatibo batek eraginda hautatzen ote du? Hala bada, zein komunikazio-helburu erdiesten du zeharkako hitz-joko honekin?

- Helburu nagusia, gure ustez, solaskidearekin konplizitatezko harremana sortzea da. Esatariak uste eta espero du norentzako bikoiztasun horretaz jabetuko dela; alegia, gai izango dela hitzez hitzeko formulazioen atzean edo horien babesean aditzera eman nahi izan duen benetako errealitateaz jabetzeko. Ironiaren muina, azken batean, hortxe baitago: esan gabe aditzera eman nahi izan duen jarrera inplizitua inplikatzeko ahalmenean esatariaren aldetik, baina hori inferitzeko norentzakoak duen gaitasunean bestetik.
- Ironiazko irakurketa egitean norentzakoak esatariarekin lortutako konplizitatezko harremanak «atsegina» edo irria behinik behin sorraraziko dio. Atsegina sorraraz dezake, izan ere, pertsonarteko harremana sendotuago ikustek, norentzako jabetu baita esatariaren ezkutuko intentzioaz, inplikaturako adierazpen inplizitua interpretatzea lortu due-

nean. Euren artean konplizitatezko harremana badagoela sentitzeak sorraraz diezaioke atsegina norentzakoari, zentzu inplizituak atzemateko bezainbesteko gaitasun kognitibo eta emoziozkoa erakutsi baitu. Norentzakoaren irribarrea, funtsean, esatariak norentzako txunditzeko eta aho bete hortz uzteko duen azkartasun, zolitasun eta zorroztasunak ez ezik, esatariak jo dion erronka mental hori («desafio» hori), arrakastaz gainditzeko izan duen asmamenak sortzen dio (irakurlearen poza helburua bete duela, desafioari «eutsi» diola ikustean). Beraz, norentzako «heldu» batekin bat egiteko beste modu bat ere bada.

- Baieztapen neutro eta positibo batekin besteren kritika negatiboa egitea.
- Bere diskurtsoa umorez zipriztintzea.

5.1. Ironiak komunikazioan duen eraginkortasuna: kritika eta umorea

Norbait edo zerbait kritikatzeko nahiz umorea sortzeko helburu duten enunziatuak komunikazioaren oinarriko ezaugarri batek biltzen ditu: bai batak eta bai besteak norentzakoaren espektatiba edo igurikimenak hautsi nahi ditu, norentzako nahastu nahi du. Hasierako nahasmen edo txunditze horrek behartuko du norentzako esatariaren intentzio-xedea zein izan den argitzeko inferentziak egitera, ez baitu ulertzen zerk eraman duen testuinguru horretan itxuraz behintzat desegokia edo inkoherentea den jokabidea hautatzera. Esatariaren intentzio-xedea zein den jakinda erdietsiko du igorri nahi izan duen mezuaren zentzu pertinentea edo errelebantea.

Norentzakoak jokabide hori hautatzen du, funtsean, esatariak komunikatzailea izan behar (eta nahi) duela badakielako edo behintzat horretaz fio delako. Beraz, jakin badaki itxurazko haustura horren atzean intentziorik indar jakin eta zehatzak egon behar duela.

Zein testuingurutan edo noiz darabil, oro har, ironia gure corpuseko esatariak? Gehienetan libururen baten autoreari edo argitaratzaileari kritika zorrotza egin nahi izan dionean edo film bateko aktore edo zuzendariren bat umorez kritikatu nahi izan duenean erabili du Mitxelenak.

Ironiaz jokatzeko esatariari aukera eskaintzen dio hizkuntza modu positibo edo neutroan erabiliz kritika negatiboa egiteko (Garmendia 2009). Kritika hori, gainera, zeharka egindako kritika hori, askozaz ere erasotzaileagoa eta oldarkorragoa izatera hel daiteke zuzeneko kritika baino; ohartu baikara zeharkako jokabide honen funtsera iritsiz gero, kritika zorrotza ez ezik eragingarria ere egitea lortzen duela, agian zuzen-zuzenean egindakoa baino zakarra, oldarkor eta erasotzaileagoa izan daitekeena. Ironia, bada, bere burua «babestuz» erasotzeko arma eragingarri bihurtzen da Mitxelenaren eskuetan. Baina baita diskurtsoari umore eta pikardia-tantoa txertatzeko baliabide ere.

Beraz, bi eginkizun horiek ezin genitzake alde batera utzi Mitxelenak, gure corpusean bederen, darabilen ironia aztertzeko.

Eginkizun komunikatibo hori aldatzen ote da ironiazko gertakariaren ispilu enuntziatu parentetikoaren denean? Gure ustez ez. Ironiak, parentetikoaren egitura hautatzen denean ere, eginkizun bera du: helburu kritiko erasotzailea nahiz umorea sortzeko edo atsegin emateko helburua.

Esate baterako, gogoratu besterik ez dugu, artikulu honetako hirugarren puntuan, *Garoaren* argitaraldi berrian egin diren aldaketak zein zorrotz kritikatzeko aukera eskaintzen dion esatariari ironiak. Dagoen-dagoenean, idazlearen nahia errespetatuz, argitara beharrean aldaketak eginaz argitaratzea ez zaio batera egokia ez eta gizalegezkoa ere iruditzen. Horretarako, kritika zorrotza bezain erasotzailea egiteko, ironiaz baliatu eta babestu dela ikusi dugu, eta enuntziatu parentetikoak esatariaren intentzio ironiko horren isla zuzen direla: ironia enuntziatu parentetiko horietan agertzen delako edota ironia hori indartzeko erabiltzen duelako.

Beste batzuetan parentetikoaren egiturapean agertzen den ironia umorearen zerbitzura egongo da; hau da, diskurtsoa umore eta pikardia-tantoz zipriztintzeko helburuarekin erabiliko du:

— Gauza berri bat badu horratik film honek, berri eta apaingarria; Lana Turner'en ilea, horizta izana, beltza da oraingoan. Badakizue beraz, film hau ikustera bazoazte, ez zaretela esku hutsik etxeratuko. Clark Gable-ren kaskoa —**ai, gurearen gisa!**— gero eta urdinago ageri dela ere esango nizuke, baina hori badakizue honez gero, nik bezain ongi. (ZIN: 141).

— Sacha Guitryk gaingiroki eskuztatzen duen irudi-liburutik gogoan gelditzen dira bat edo beste, egoera, ibilera edo jazkera —**gainaldea beti ere**— dela bide: Claudette Colbert-Mme de Maintenon, Sacha Guitry-Luis XIV garrena agureta eta. (ZIN: 178).

— Gertaerek aspertuxe daukaten ikusleak ikuskizun eder bezain ugarrietan lasai ditzake begia eta gogoa. Bestelako «paisajeak» nahiago dituenak —**gehienon haragia argala da eta**—, badu ikusteko Sofia Lorenen dantza bat. A, gure Prai bartolome bizi balitz! (ZIN: 191).

Umorezko ironiak solaskideen artean konplizitatezko jokia sortzea du helburu, elkarrekin partekatzen dituzten ezaupide eta baloreen gaineko akordioa suspertuz edo indarberrituz. Komunikazioaren ondorioa irribarre isila da. Irribarre hori, batetik, hitzez hitz diosenaren eta esan gabe aditzera eman nahi duen errealitatearen arteko kontrasteak sorrarazten du, baina baita hizkuntzajoko horretan parte hartzeak ere.

Adibide horietan guztietan ikus daiteke enuntziatu parentetikoa umorea eta pikardia-tantoa txertatzeko nahiz kritika oldarkorra egiteko darabilela. Ironiaren helburua zein den zehazteko, beraz, enuntziazioaren intentziorako izatea zein den aztertu behar da.

5.2. Ironia, arauen ihesbide

Gure corpuseko esatariak badu, hala irizten dionean, liburuen egile-argitaratzaileak edo filmaren aktore-zuzendariak kritikatzeko intentzio-xedea. Kritika hori, ordea, zeharka, ironiaz babesturik egiten du. Zergatik babesteko ironiaz baliatu? Ironia, azken batean hizkuntzak eskaintzen duen baliabide edo estrategia oso eragingarria delako, elkarrizketako arauen bat urratu arren inolako isunik jasan gabe aurrera irteteko aukera eskaintzen duena.

Ironia, bada, hein batean urratu duen lege edo arauen bati ihes egiteko bidea da; esatariak intentzio osoz hautatzen duen ihesbidea. Zergatik diogu, ordea, esatariari arauen bat urratu arren aurrera egiteko bideak irekitzen dizkiola? Gizartean, gizartekoak garenez gero, bada gizalegez jokatu behar dela esaten digun barne-araurik. Barne-arau horiek ikusezinak dira, baina, hiztun komunitatearen parte garenez gero, bakoitzarengan eta bakoitzaren baitan daude; solaskideak, azken batean, bere kontzientzian bilduak ditu balizko giza jokabidea arautzen duten ohitura horiek, lege bihurturiko ohiturak, hain zuzen. Brown eta Levinsonen (1987) kortesiazko hastapenarekin lot ditzakegu, edo, oro har, komunikazioaren giza alderdia islatzen dute.

Kortesiazko hastapenak edo ezkutuko arauak aditzera ematen du, nolabait esateko, besteren «irudia» mindu gabe eta norberarena babestuz eta zainduz bideratuko direla hobekien gizarte mailako harremanak. Izan ere, gizakiak «pertsonarteko» harremanean oreka bilatu beharra izango du, solaskiden arteko eztabaidak edo gatazkak saihestuz edo, behintzat, leunduz. Kortesiaz jokatzeko ez baita arau batzuei (nahiz eta estarian edo inplizituan egon) jarraitzea soilik, kortesiaren helburua arauak ezagutuz gatazkak eta gaizki ulertuak saihestu edo leuntzea izango da, ahal dela inoren irudia mindu gabe.

Garbi dago, ordea, Mitxelenak norbaiti edo zerbaiti kritika egiten dionean, nahiz eta helburu jakin batekin egindako kritika izan, kritikakizun duen hari oldartzen zaiola edo eraso egiten diola, bere irudia mintzeraino eraso ere.

Holakoetan kritika zorrotz, garratz eta erasotzailea egin behar duenean, maiz, ironiaz baliatzen da. Esatariak estrategikoki hautatzen du ironia itxuraz behintzat inoren irudia mindu gabe aitortu edo egotzi nahi dion hori egozteko.

Zergatik diogu kritika erasotzailea egiteko estrategikoki hautatzen duela ironiaz baliatzea? Ironia, azken batean, hitzez hitz edo benetan esan ez dena esateko artea baita; «esateko» baino areago, agian, «aditzera emateko» edo «komunikatzeko» artea dela esan beharko genuke. Izan ere, esan ote dezakegu benetan esandakorik badela ironian?

Ironiari dagokionez, *esandakoari* buruzko auzia desberdina da neurri handian: arazoa ez da horrenbeste esaldi ironiko batek esandakoa zehazki zer den erabakitzea, baizik argitzea, behin betiko, ba ote den benetan esandakorik ironian. (Garmendia 2006, 78).

Lan honetan zehar, behin eta berriz azpimarratu dugu ironia esatariaren jarrera inplizitua inplikatzeko estrategia dela. Hori hala bada, esandakorik ez dago (ez behintzat hitzez hitz formulatutakorik). Ondorioz, esatariak ez du erantzukizun errealik, bere benetako jarrera edo komunikatu nahi izan duena inplizituan edo ezkutuan dagoen hori denez gero.

Esataria esandakoari atxikiko zaio. Beraz, arrazoibide horrekin esatari ironikoa gorde egin daiteke hitzez hitz esandakoaren atzean, eta alde horretatik diogu ironia esatariaren gordeleku izan daitekeela.

Izan ere, ironia kasuetan atxikimenduari ihes egitea errazagoa da, ez ironiak ezaugarri bereziren bat duelako, baizik inplikatura oro ezabagarria delako hitzunaren aldetik. (Garmendia 2006, 83).

Baina, berez, esatariaren atxikimendua benetan hitzez hitz esandako horretara mugatzen ote da, edota komunikatutako inplikaturei ere atxikitzen zaie? Bestela nola uztartu enuntziatu parentetikoaren izaera eta enuntziatu parentetikoaren egiturapean agertzen den ironiaren oihartzun-izaera?

Hau da, artikuluan zehar indartuz joan gara enuntziatu parentetikoetan esataria bere benetako ikuspegiaren enuntziatzaile eta arduradun azaltzen dela, baita E1 oinarritzko enuntziatuan besteren enuntziatzaile izanik ere. Hau da, esatariaren bikoizketa horretan, esatariaren isla zuzena enuntziatu parentetikoek dakartela. Enuntziatu parentetiko hori ironiaz darabilenean, ordea, esatariaren bikoizketa enuntziatuan bertan gertatzen da: esatariak besteren oihartzunezko aipamena dakarrenez gero, besteren enuntziatzaile litzateke (eta ondorioz ez litzateke enuntziatuaren arduradun eta erantzule izango), baina aldi berean bere benetako ikuspegiaren enuntziatzaile ere izango da, esandako hori bere benetako jarrera inplizitua inplikatzeko input bihurtzen denez gero (inplikaturak esandakotik abiatuta inferitzen dituelako noren-tzakoak).

Honenbestez, paradoxikoa bada ere, enuntziatu parentetiko ironikoetan, gainerakoetan ez bezala, esataria ez da hitzez hitz diogenaren arduradun, ezpa-

da hitz horietatik inferitzen den esatariaren adierazpen implizituarena. Alde horretatik, benetan komunikatu nahi duena implizituan dagoen adierazpen edo jarrera implizitua denez gero, horren arduradun litzateke. Ironiak eskaintzen dio, ordea, ihesbide edo gordeleku bat: ironia kasuetan atxikimenduari ihes egitea errazagoa da, ez baitago hitzez formulatutakorik eta inplikatura oro ezabatzen errazagoa baita.

Esate baterako:

— *Garoa* berbera —antzeko zerbait baizik— ez delarik ere. Huts bat baitu hirugarren agerraldi eder honek, bat bakarra baina larria, jatorrizko pekatuak bezala edozein izaera garbi kutsa dezakeena: hobetua izatea, azalean (barrengo bigarren azalean) dioenez. Hitzak aldatu, bigarren argitaraldia (*hobetua hura ere*) hartu dute gidari, lehenbizikoa, Agirrere-na berarena, hartu beharrean. (LIB I: 79).

Jakin badakigu esatariak «hobetua hura ere» enuntziatu parentetikoa ironikoki darabilela eta nahiz eta hitzez hitz hori esan, bere benetako ikuspegia «okertua hura ere» enuntziatutik gertuago dagoela; izan ere, jakina da Mitxelenari ez zaiola «hobetua» denik iruditzen¹⁵. Beraz, esataria inplikatzan edo aditzera eman nahi duen «okertua hura ere» horren erantzule da.

Norbaitek, ordea, argitaratzailea «erasotzea» leporatuko balio —besteren irudia mindu duenez gero, ez duela gizalegez jokatu, esaterako— aski luke adieraztea berak «esan», ez duela horrelakorik esan. «Esan», hitzez hitz, justu kontrakoa esan baitu.

Beraz, ironiak ematen dio esatariari nahi duena adierazteko askatasuna inolako gizalegezko araurik (benetan urratzen duen araurik) urratu izan ez balu bezala jokatzeko. Alde horretatik, egia da, ironiak esatariari babestoki edo gordeleku bat eskaintzen dio: elkarrizketako arau, hastapen edo maxima (Grice 1989, 1991) guztien aurka defendatzen duen «arma» eragingarria da:

Beraz, ironizatzea zeinnahi arriskutatik, edozein dela ere arriskua, ihes egitea da; elkarrizketako arau nahiz hastapen guztiei aurre egiteko arma defendatzailea da. Ironikoki norbait intsulta daiteke, ironikoki erabilera desegokiren bat egin daiteke, egin daitezke hitz-joko gaitzezgarriak eta horrela kortesiazko hastapen eta arauen aurka joan, baina hala ere sentsazio hori ez eman.¹⁶

¹⁵ Kasu honetan marka grafikoak eta letrakera etzanak urruntzen lagutzen dio.

¹⁶ «Así pues, ironizar es huir de todo riesgo, cualquiera que sea; es un arma defensiva contra todas las normas o principios y máximas conversacionales. Se puede proferir un insulto irónicamente, utilizar una variante de «mal uso» irónicamente, o utilizar irónicamente un retruécano

Ironia, honenbestez, arauren batek huts egin dezan esatariak egiten duen maniobra estrategikoa da: ezarritako arauren batek geldiarazteko eskatuko liokeen diskurtsoaren une horretan, aurrera jarraitzeko ateak zabaltzen dizkio. Holakoetan esatariaren adierazpen-askatasunari ateak irekitzen dizkio, baina komunikazioaren izaera sozialari ere bai: gizalegez jokatzeko araudian edo hitzun-komunitatearen ohituretan oinarritzen den izaera sozialari.

Ironia, nahiz kritikoa nahiz umorezkoa izan, ez da zolitasun eta azkartasun handiko gertakaria soilik, komunikazioan eragingarria ere bada. «Benetako» esanahia hitzez formulatu gabe geratzen da, eta horrek esatariarentzat esfortzu txikiagoa egin ahal izatea dakar, eta aldi berean esan gabe doanak indar (iradokitzaile) handiagoa du hitzez hitz formulatutakoak baino. Estarian edo inplizituan dagoenaren esanahia zein den jakitea norentzakoari dagokio, baina honek ere, oro har, ez du hitzez formulatzen, bestela joko ironiko hori hautsi egingo litzakete. Norentzakoaren lana da, beraz, estarian dagoen mezu horri ahalik eta esanguratsuen edo pertinenteena den esanahia ematea.

Inplizituen joko hori, Ducroten arabera (1982, 10-11), hizkuntzan beharrezkoa da eta oro har, funtsezko bi arrazoik sorrarazi dute:

- 1) Zeinahi hitzun komunitatetan, baita liberalenean ere, hainbat tabu daude: batetik bada halako hitz multzo bat ahoska ezin daitekeena edo soil-soilik zorrotz mugatutako testuinguru jakinetan onartzen dena. Bada, bestalde, mintzagairik «isiltasunaren legeren» batek edo galarazita eta babestuta bezala duenik.
- 2) Elkarriketan ere, oro har, esatari bakoitzak egoera jakinetarako hitzez hitz, esplizituki formula ezin dezakeen informazio-mota desberdina du. Ezin dezake formulatu ez bere baitan galarazteko modukoak direlako, baizik eta hitzez hitz formulatze hutsa jarrera erasotzailea eta gaitzesgarritzat jotzen delako. Esatariarentzat, une horretan horrelakorik esatea, besteren aurrerako, harrokeriaren, umiliatzearen erakusle litzateke, horrela jokatzuz, solaskideak apaldu, gutxietsi, mindu eta zauritzen duen eta besteren gainetik dagoen esatari bezala agertuko litzateke. Beraz, eskueran ditu hizkuntza mailako bitarteko edo estrategiak inolako erantzukizunik bere gain hartu gabe, esan nahi duen hori, esan gabe, zeharka, aditzera emateko. Ironiaz baliaturik, hain zuzen.

Beraz, adierazpen inplizituen beharra handia da, esplizituki baieztatzen den oro eztabaidagai bihurtzen baita. Ondorioz, oinarritzko sinesmenak, aukera ideologiko edo bakoitzaren aukera pertsonalek lotura itogarririk edo estuta-

detestable, cometiendo así infracciones contra las normas de decoro y cortesía, sin caer en sanciones. (Torres Sánchez 1999, 113-114).

sunik sor ez dezaten ezinbestekoa da gisa honetako adierazpide edo diskurtso-estrategia egoki bat sortzea. Ezin uka, bada, ironiaren balio sozial eta psikologikoa. Beti hitzez hitz esan gabe doan horretaz ari garenez gero, inplizituan dagoen eta aditzera eman nahi izan duen horretaz ari garenez gero, esatariak ez du erantzukizun errealik izango, ez baita esan gabeko horren erantzule izaterik. Beste alde batetik begiratuta, ironia gizakion komunikazioaren bereizgarria ere bada (animaliek... ez dute). Oso gizakiona da.

6. Ondorioak

Artikulu honetan enuntziatu parentetikoek Mitxelenaren diskurtsoan duten komunikazio-eginkizunetatik bat deskribatu eta azaldu dugu. Horretarako artikulua hasieran jomugatzat izan ditugun bi helburuak erdiesten saiatu gara: a) enuntziatu parentetikoa Koldo Mitxelenari baliagarri gertatzen zaio bere intentzio ironikoa islatzeko, nahiz eta enuntziatu parentetiko guztien eginkizuna ez izan hori eta, halaber, enuntziatu parentetikoaren egituraz soilik ez baliatu ironia islatzeko. b) intentzio ironikoz sortutako enuntziatu parentetikoek badute eginkizun komunikatiborik.

Hona hemen ondorioak:

- 1) Bi aldetatik da enuntziatu parentetikoa esatariaren intentzio ironiko horren ispilu: ironiaren isla den heinean, batetik, eta testuan ironia non dagoen hautemateko pista-emaile bihurtzen den heinean, bestetik.
- 2) Intentzio ironikoz gauzatutako enuntziatu parentetikoan esatariaren ikuspegia aditzera ematen da, baina ez hitzez hitz dioenari erreparatuz (edo hitzez hitzeko irakurketa eginez), hitzez hitz dioen horrek inplikatzeko duenari erreparatuz baizik. Hitzez hitzeko irakurketa eginaz ohar-tuko gara maiz besteren oihartzunezko aipamena dakarrela, baina hitzez hitz esan gabe doana inferituz gero, atzemango dugu esataria urrundu egiten dela oihartzun-aipamen honetatik, eta berak benetan aditzera eman nahi duena arras bestelakoa dela.
- 3) Honenbestez enuntziatu parentetiko ironikoez ari garenean esan ote dezakegu esataria zeren erantzule den? Hitzez hitz esan duenari ala inplikatu duenari atxiki zaio esataria? Gauza bat baita hitzez hitz esaten dena eta bestea (oso bestelakoa) inplikatu edo aditzera eman nahi dena; hau da, esan gabe doana. Eta esan gabe doan horri atxikitzen zaio ironiazalea. Alde horretatik esango genuke esataria enuntziatu ironikoetan ez dela hitzez hitz esan duenaren erantzule, benetan inplikatu edo aditzera eman nahi duen horren erantzule baizik.

- 4) Besterik da, ordea, esatari ironikoa paradoxa horretaz baliatzea: askatasun osoz aditzera eman duen horrekiko besteren kritikak saihestearren, enuntziatu ironikoa gordeleku edo babesleku gertatzen zaio. Alde horretatik, ironiak ematen dio esatariari nahi duena adierazteko askatasuna inolako gizalegezko araurik (benetan urratzen duen araurik) urratu izan ez balu bezala jokatzeko. Zentzu horretan diogu ironiak esatariari babestoki edo gordeleku bat eskaintzen diola: elkarrizketako arau, hastapen edo maxima guztien aurka defendatzen duen «arma» eragingarria da.
- 5) Ironiaren helburu nagusia solaskidearekin konplizitatezko harremana sortzea izango da. Norentzakoak esatariarekin lortutako konplizitatezko harremanak atsegina eman edo irria behinik behin sorraraziko dio. Atsegina sorraraz dezake, izan ere, pertsonarteko harremana sendotuago ikustekak, norentzakoak jabetu baita esatariaren ezkutuko intentzioaz, inplikaturako adierazpen inplizitua interpretatzea lortu duenean. Euren artean konplizitatezko harremana badagoela sentitzeak sorraraz diezaioke, bada, atsegina norentzakoari, zentzu inplizituak atzemateko bezainbesteko gaitasun kognitibo eta emoziozkoa erakutsi baitu. Norentzakoaren irribarrea, funtsean, esatariak norentzako txunditzeko duen azkartasun, zolitasun eta zorroztasunak ez ezik, esatariak jo dion erronka mental hori («desafio» hori), arrakastaz gainditzeko izan duen asmamenak sortzen dio.
- 6) Ironiazko enuntziatu parentetikoarekin baieztapen neutro eta positibo batekin besteren kritika negatiboa egitea nahiz bere diskurtsoa umorez ziprizzintzea lortzen du esatariak.

Beraz, esataria ironiaz baliatzen denean, intentzio osoz baliatzen da eta hala ez balitz bezala jokatzekak komunikazioko hainbat eginkizun eta efektu saihestea dakar.

Erreferentzia bibliografikoak

- AZPEITIA, AGURTZANE (2010), *Koldo Mitxelenaren euskal prosako diskurtso-estrategiak: enuntziatu parentetikoak*. (Argitaratu gabeko tesia), Deustuko Unibertsitatea.
- BAJTÍN, MIJAÍL (1979/1989), *Esthétique et théorie du roman*. Paris: Gallimard (gaztelaniaz: *Teoría y estética de la novela*. Madrid: Taurus).
- (1984/1985), *Esthétique de la Creation verbale*. Paris: Gallimard (gaztelaniaz: *Estética de la creación verbal*. Madrid: Siglo XXI).
- BROWN, PENELOPE & LEVINSON, ESTEPHEN (1987), *Politeness. Some Universals of Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BOOTH, WAYNE C. (1974/1986), *A Retic of Irony*. Chicago: University of Chicago Press (gaztelaniaz: *Retórica de la ironía*. México: Taurus).

- CLARK, HERBERT H. & GERRIG, RICHARD J. (1984), «On the pretense of irony». *Journal of Experimental psychology: General* 113 (1): 121-126.
- DUCROT, OSWALD (1982), *Decir y no decir*. Barcelona: Anagrama
- (1984), *Le Dire et Le Dit*. Paris: Éditions de Minuit.
- ESCANDELL, Mª VICTORIA (1993), *Introducción a la pragmática*. Barcelona: Anthropos.
- GARMENDIA, JOANA (2006), «Zer esan ironiaz». *Gogoia* VI-1: 77-89.
- (2009), «Ironiaren kritika». *Gogoia* 9 (2): 181-198.
- GRICE, PAUL (1989), *Studies in the way of words*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- (1991), «Logica y conversación», in L.M. Valdés (arg.), *La búsqueda del significado*. Madrid: tecnos/ Universidad de Murcia, 511-530 or.
- KERBRAT-ORECCHIONI, CATHERINE (1986), *La enunciación. De la subjetividad en el lenguaje*. Buenos Aires: Hachette.
- (1998), *Les interactions verbales. Approche interactionnelle et structure des conversations*, Tome I. Paris: Troisième Édition, Armand Colin.
- MUECKE, D.C. (1969), *The Compass of Irony*. London: Menthuen.
- PÉREZ GAZTELU, ELIXABETE (1995), «Koldo Mitxelena-ren zoko-garbitzea: liburugintza». *Sancho el Sabio* 5: 75-116.
- REYES, GRACIELA (1992), «Lo serio, lo irónico y la búsqueda de interlocutor». *Voz y Letra* 3, 1: 19-34.
- SPERBER, DAN & WILSON, DEIRDRE (1978), «Les ironies comme mentions». *Poétique*, 36: 399-412.
- (1981), «Irony and the Use-Mention Distinction». In P. Cole (arg.), *Radical Pragmatics*, New York: Academic Press, 295-318 or.
- (1986), «Sobre la definición de relevancia». In L. Valdés Villanueva (arg.), *La búsqueda del significado*. Madrid: 583-598or.
- (1986/1995), *Relevance. Communication & Cognition*. Oxford: Blackwell (gaztelaniaz: *La relevancia*. Madrid: Visor).
- TORRES SANCHEZ, MARIA ANGELES (1999), *Aproximación pragmática a la ironía verbal*. Cádiz: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz.

Corpusaren erreferentzia

- EUSKAL EDITOREEN ELKARTEA (arg.) (1988), *Mitxelena-ren euskal idazlan guztiak I, II, III* [MEIG], Donostia: Erein.